

บทที่ 2

แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาอิทธิพลของวัฒนธรรมอาหรับต่อสังคมมลายูในจังหวัดปัตตานีนั้น จำเป็นที่จะต้องทำความเข้าใจกับแนวคิดทฤษฎีต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับวัฒนธรรม ความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรม และแนวคิดที่เกี่ยวกับภาษา โดยเฉพาะในเรื่องของคำยืมเพื่อเป็นพื้นฐาน แนวทางในการศึกษา และเพื่อให้ได้องค์ความรู้ที่จะนำมาประยุกต์ใช้กับงานวิจัยนี้

ในบทนี้ผู้ศึกษาจะขอเสนอแนวคิดและทฤษฎี วรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมและความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรม รวมถึงภูมิหลังทางด้านประวัติศาสตร์การปฏิสัมพันธ์ระหว่างชาวอาหรับและชาวมลายูในจังหวัดปัตตานี โดยสังเขปดังนี้

2.1 แนวคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรม

2.1.1 คำจำกัดความของวัฒนธรรม

พระยาอนุมานราชธน (2515 : 6) ได้กล่าวถึงวัฒนธรรมว่า วัฒนธรรมเป็นเรื่องเกี่ยวกับ พฤติกรรม วาจาท่าทาง กิจกรรม และผลผลิตของกิจกรรมที่มนุษย์ในสังคมผลิตหรือปรับปรุงขึ้นจากธรรมชาติ ในพระราชบัญญัติบำรุงวัฒนธรรมแห่งชาติ พุทธศักราช 2483 หมายถึง ลักษณะที่แสดงความเจริญงอกงาม ความเป็นระเบียบอันดีงาม ความกลมเกลียวก้าวหน้าของชาติ และศีลธรรมอันดีงามของประชาชน

อารง สุทธาศาสตร์ (2519 : 132-133) กล่าวว่า วัฒนธรรมในความหมายโดยทั่วไป คือ แนวทางการดำรงชีวิตของสังคม หรือของกลุ่มแต่ละกลุ่มที่สืบทอดจากรุ่นหนึ่งไปอีกรุ่นหนึ่งอย่างไม่ขาดสาย วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่แต่ละสังคมถือว่าเป็นสิ่งที่ดีงาม เป็นแบบฉบับของชีวิตซึ่งคนส่วนมาก หวงแหนและปกป้องรักษา

ดำรง ฐานดี (2520 : 30) ได้กล่าวถึงความหมายของวัฒนธรรมว่า ทุกสิ่งที่มีมนุษย์สร้างขึ้นมาเพื่อใช้ในการดำรงชีวิตร่วมกันในสังคม เป็นสิ่งที่คนส่วนใหญ่ในสังคมนั้นยอมรับนับถือ และปฏิบัติตาม รวมทั้งเก็บสะสมและถ่ายทอดวิธีการประพฤติปฏิบัตินั้นต่อไปยังลูกหลานด้วย

ระวีวรรณ ชุ่มพฤษ (2528 : 7) กล่าวว่า วัฒนธรรม เป็นชื่อรวมสำหรับแบบอย่างของพฤติกรรมทั้งหลายที่ได้มาทางสังคม และที่ถ่ายทอดกันไปทางสังคมโดยอาศัยสัญลักษณ์

วัฒนธรรมจึงเป็นชื่อสำหรับสัมฤทธิ์ผลที่เด่นชัดทั้งหมดของกลุ่มมนุษย์ รวมถึงทั้งหลายเหล่านี้ เช่น ภาษา การทำเครื่องมือ อุตสาหกรรม ศิลปะ วิทยาศาสตร์ กฎหมาย ศีลธรรมและศาสนา รวมถึงอุปกรณ์ที่เป็นวัตถุ หรือสิ่งประดิษฐ์ ซึ่งแสดงรูปแบบแห่งสัมฤทธิ์ผลทางวัฒนธรรม และทำให้ลักษณะวัฒนธรรมทางปัญญาสามารถยังผลเป็นประโยชน์ใช้สอยได้ เช่น อาคาร เครื่องมือ เครื่องจักรกล เครื่องมือสื่อสาร ศิลปวัตถุ ฯลฯ

ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2546 : 1058) ได้นิยามคำว่า วัฒนธรรม หมายถึง สิ่งที่ทำให้ความเจริญงอกงามให้แก่หมู่คณะ

นอกจากนี้งามพิศ สัตย์สงวน (2543 : 21-22) ได้รวบรวมคำนิยามของวัฒนธรรมที่สำคัญ ๆ ของนักมานุษยวิทยาที่มีชื่อเสียงไว้ดังนี้

เอ็ดเวิร์ด บี ไทเลอร์ (Edward B. Tylor) ได้นิยามคำว่าวัฒนธรรมไว้อย่างชัดเจนเป็นครั้งแรกว่า “วัฒนธรรม คือสิ่งทั้งหมดที่มีลักษณะซับซ้อน ซึ่งรวมทั้งความรู้ ความเชื่อ ศิลปะ จริยธรรม ศีลธรรม กฎหมาย ประเพณีและความสามารถอื่น ๆ รวมทั้งอุปนิสัยต่าง ๆ ที่มนุษย์ได้มาโดยการเรียนรู้จากการเป็นสมาชิกของสังคม”

ไวท์ (White) ได้ให้ความหมายไว้ว่า “วัฒนธรรม คือการจัดระเบียบของปรากฏการณ์ต่าง ๆ กล่าวคือเป็นการจัดระเบียบของการกระทำต่าง ๆ หรือแบบแผนพฤติกรรมต่าง ๆ การจัดระเบียบของความคิดต่าง ๆ เช่นความเชื่อความรู้ต่าง ๆ และเป็นการจัดระเบียบของความรู้สึกที่ผูกพันอยู่กับสิ่งต่าง ๆ เช่น ทศนคติ การจัดระเบียบดังกล่าวขึ้นอยู่กับการใช้ระบบสัญลักษณ์ วัฒนธรรมเริ่มมีขึ้นเมื่อมนุษย์กลายเป็นสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนมที่มีการแสดงออกโดยใช้ระบบสัญลักษณ์ เพราะสัญลักษณ์สำคัญอันนี้ ทำให้วัฒนธรรมถ่ายทอดจากคน ๆ หนึ่งไปยังอีกคนหนึ่งได้”

คูน (Coon) นิยามว่า “วัฒนธรรม คือ ผลรวมทั้งหมดของวิธีที่ทำให้มนุษย์อยู่ได้ และมีการถ่ายทอดจากชีวิตหนึ่งไปอีกชีวิตหนึ่งโดยการเรียนรู้”

เคิลลี (Kelly) นิยามวัฒนธรรมว่า คือ “ทุกสิ่งทุกอย่างที่มนุษย์สร้างขึ้นมาเพื่อใช้ในการดำรงชีวิตของมนุษย์ อาจเป็นสิ่งมีเหตุผลหรือไม่มีเหตุผลในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่ง เพื่อเป็นแนวทางการปฏิบัติ หรือพฤติกรรมของมนุษย์”

เฮอส์โกวิทส์ (Herskovits) ได้นิยามวัฒนธรรมไว้อย่างสั้น ๆ ว่า “คือสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้นมา”

ลินตัน (Linton) นิยามวัฒนธรรมว่า คือ “กลุ่มคนที่จัดระเบียบแล้ว ที่มีแบบแผนพฤติกรรมต่าง ๆ ที่เกิดจากการเรียนรู้อันเป็นลักษณะของสังคมที่เฉพาะของสังคมหนึ่ง”

บิเดนี (Bidney) นิยามวัฒนธรรมว่า “เป็นสิ่งที่มนุษย์ได้มาโดยการเรียนรู้ หรือเป็นพฤติกรรมที่เกิดจากการอบรมสั่งสอน รวมทั้งความคิดของปัจเจกชนต่าง ๆ ภายในสังคมนั้น และ

ความเฉลียวฉลาด ศิลปะ ความคิดทางสังคมและสถาบันที่สมาชิกของสังคมมักยอมรับร่วมกัน และที่สมาชิกพยายามปฏิบัติตาม”

คูเบอร์ (Cuber) ได้นิยามวัฒนธรรม ซึ่งเป็นคำนิยามที่ให้ลักษณะต่างๆ ของวัฒนธรรมชัดเจนมากที่สุดว่า “วัฒนธรรม คือ แบบแผนพฤติกรรมที่เกิดจากการเรียนรู้ที่ค่อยๆ เปลี่ยนแปลงไปเรื่อย ๆ และยังรวมผลผลิตที่เกิดจากการเรียนรู้ เช่น ทศนคติ ค่านิยม สิ่งของต่างๆ ที่คนทำขึ้น และความรู้ที่มีอยู่ร่วมกันในกลุ่มชนหนึ่ง ๆ และมีการถ่ายทอดไปยังสมาชิกคนอื่นๆ ในสังคม”

โครเบอร์ (Kroeber) นิยามวัฒนธรรมว่า “วัฒนธรรมประกอบไปด้วยแบบแผนพฤติกรรมที่ได้มาโดยการเรียนรู้และที่ถ่ายทอดจากรุ่นหนึ่งไปยังอีกรุ่นหนึ่งโดยใช้ระบบสัญลักษณ์นั้น เป็นผลสำเร็จที่แตกต่างกันไปในกลุ่มชนต่าง ๆ วัฒนธรรมยังรวมถึงเครื่องมือเครื่องใช้ที่มนุษย์สร้างขึ้นมา ส่วนประกอบสำคัญของวัฒนธรรมยังประกอบไปด้วย ความคิดตามประเพณี (ที่มีประวัติศาสตร์และมีการเลือกมาจากหลายๆ อย่าง) และค่านิยมที่ติดตามมา ระบบวัฒนธรรมนั้นอาจพิจารณาในแง่หนึ่งว่าเป็นผลผลิตของการกระทำ และในอีกแง่หนึ่ง มันเป็นเงื่อนไขที่จะทำให้เกิดการกระทำต่อไป”

ส่วนอมรา พงศาพิชญ์ (2547 : 25) นิยามว่าวัฒนธรรม คือ สิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น กำหนดขึ้น มิใช่สิ่งที่มีมนุษย์ทำตามสัญชาตญาณ อาจเป็นการประดิษฐ์วัตถุสิ่งของขึ้นใช้ หรืออาจเป็นการกำหนดพฤติกรรมหรือความคิด ตลอดจนวิธีการหรือระบบการทำงาน ฉะนั้นวัฒนธรรมก็คือระบบในสังคมมนุษย์สร้างขึ้นมิใช่ระบบที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติตามสัญชาตญาณ

สำหรับวัฒนธรรมตามทฤษฎีของอิสลามนั้น วัฒนธรรมเป็นส่วนหนึ่งของศาสนา ดังคำกล่าวของริยาฎ นะฮุสซาน อาฮอ (Riyād Na‘sān ‘Aghā) ที่ได้ให้นิยามของวัฒนธรรมว่า วัฒนธรรมก็คือศาสนาที่ประกอบขึ้นด้วยส่วนประกอบสำคัญต่างๆ¹ ซึ่งเสาวนีย์ จิตต์หมวด (2535 : 8-10) ได้อธิบายถึงส่วนประกอบสำคัญนี้ก็คือ องค์มิตี ซึ่งตั้งอยู่บนพื้นฐานแห่งความศรัทธา นั่นก็คือ การเชื่อว่าอัลลอฮ์คือพระเจ้าองค์เดียวเท่านั้น และศาสดามูฮัมมัด ﷺ คือศาสนทูตจากพระองค์

จากนิยามและคำจำกัดความข้างต้นหากไม่รวมวัฒนธรรมตามทฤษฎีอิสลามแล้ว สรุปได้ว่า วัฒนธรรม หมายถึงผลงานทั้งหมดที่มนุษย์สร้างขึ้นนอกเหนือจากธรรมชาติ ดังนั้น วัฒนธรรมอาจเป็นได้ทั้งแนวคิด ทศนคติ มโนคติ ความรู้ ค่านิยม ประเพณี ความเชื่อ ตลอดจนการกระทำต่าง ๆ ที่เกิดจากทั้งการเรียนรู้ของมนุษย์และการถ่ายทอดต่อกันมาของสังคม วัฒนธรรมจึงไม่เป็นเพียงวัตถุ ฉะนั้นสังคมที่ต่างกันย่อมมีวัฒนธรรมที่ต่างกัน บุคคลอยู่ในวัฒนธรรมใดก็จะปฏิบัติ

¹ “Halab Durrat al-Mudun” (Online) Search from <http://www.aleppo-cic.sy/acic/magz/modules/news/print.php?storyid=54> [20 April 2007]

ตามวัฒนธรรมนั้น วัฒนธรรมเป็นวิถีชีวิตหรือแบบแผนในการดำเนินชีวิตของมนุษย์ สังคม วัฒนธรรมจึงไม่จำเป็นต้องเหมือนกันทุกประเทศและไม่ถือว่าวัฒนธรรมของใครดีกว่าของใคร

อย่างไรก็ตามวัฒนธรรมที่ปรากฏในแต่ละสังคมมีลักษณะที่สำคัญคือความหลากหลายทางวัฒนธรรม และเมื่อมีวัฒนธรรมที่แปลกปลอมเข้ามาสู่สังคมหนึ่ง เอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของสังคมนั้นก็อาจเสื่อมถอยลงได้ ทั้งนี้คุณค่าที่สำคัญของวัฒนธรรม ก็คือความหลากหลายดังนั้นเมื่อมีแนวคิดในเรื่องความหลากหลายของวัฒนธรรมแล้ว แต่ละสังคมจำเป็นต้องรักษาเอกลักษณ์ของตนให้ดำรงไว้ ในขณะเดียวกันก็ต้องปรับปรุงพัฒนาวัฒนธรรมของตนเองให้เจริญงอกงาม ด้วยเหตุนี้จึงทำให้แต่ละสังคมต้องมีการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมซึ่งกันและกัน ดังนั้น การส่งเสริมความเจริญทางด้านวัฒนธรรมจึงต้องพยายามดำเนินไปพร้อมกับการดำรงรักษาวัฒนธรรมอันเป็นเอกลักษณ์ของสังคมเอาไว้ด้วย

2.1.2 ประเภทของวัฒนธรรม

วัฒนธรรมที่ปรากฏอยู่ในสังคมสามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ประเภทคือ

1. วัฒนธรรมทางวัตถุ (Material Culture) ซึ่งเกิดจากความคิดของมนุษย์ เช่น อาคารบ้านเรือน สิ่งก่อสร้างต่าง ๆ ศิลปกรรมประติมากรรม ตลอดจนสิ่งของเครื่องใช้ต่าง ๆ ซึ่งใช้เป็นประจำทุกวัน
2. วัฒนธรรมทางจิตใจหรือที่ไม่เกี่ยวกับวัตถุ (Non Material Culture) ได้แก่ วัฒนธรรมที่เป็นสัญลักษณ์และจับต้องไม่ได้ เช่น ภาษาพูด ระบบความเชื่อ ขนบธรรมเนียมประเพณี และกิริยามารยาท

ณรงค์ เส็งประชา (2524 : 23) ได้กล่าวว่า วัฒนธรรมมี 2 ประเภท คือ ประการแรก วัฒนธรรมที่เป็นวัตถุ ได้แก่ สิ่งประดิษฐ์และเทคโนโลยีต่าง ๆ เช่น เครื่องใช้ในครัวเรือน อาคาร บ้านเรือน ยานพาหนะ ฯลฯ ประการที่สอง ได้แก่ วัฒนธรรมที่ไม่ใช่วัตถุ หมายถึง แบบแผนในการดำเนินชีวิต ความคิด ความเชื่อ ภาษา ศิลธรรม วิธีการกระทำ ฯลฯ

ส่วนประดิษฐ์ มัชฌิมา (2522 : 13) ได้แบ่งวัฒนธรรมออกเป็น 3 ประเภท คือ วัฒนธรรมทางความคิด หรือความเชื่อถือ หมายถึง วัฒนธรรมที่เกี่ยวกับความคิดเห็น ความเชื่อถือ หรือความรู้สึกนึกคิดของสังคม ซึ่งอาจจะถูกหรือผิดก็ได้ เช่น ความจริงทางวิทยาศาสตร์ ความเชื่อทางศาสนา นิยายโบราณ วรรณคดี การเชื่อโชคลาง ภาษิต ฯลฯ วัฒนธรรมทางระเบียบประเพณี คือ ระเบียบแบบแผนหรือประเพณีที่บุคคลในสังคมยึดถือและปฏิบัติร่วมกัน เช่น ระเบียบประเพณี จารีต

กฎหมาย ฯลฯ วัฒนธรรมทางวัตถุ หมายถึง สิ่งของหรือเครื่องใช้ต่าง ๆ ที่มนุษย์คิดประดิษฐ์ มีหรือครอบครองเพื่อประโยชน์ของสังคม

จุมพล หนิมพานิช (2526:140) ได้อธิบายเกี่ยวกับวัฒนธรรมเพิ่มเติมว่า วัฒนธรรมทางวัตถุ หมายถึง สิ่งประดิษฐ์ทั้งหลาย วัฒนธรรมทางสังคม เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับคุณประพฤติปฏิบัติตามมารยาททางสังคม วัฒนธรรมที่เกี่ยวกับกฎหมาย ซึ่งก่อให้เกิดความเป็นระเบียบในสังคม และวัฒนธรรมที่เกี่ยวกับจิตใจและศีลธรรม ซึ่งเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต

วราคม ทีสุกะ (2524:33) ได้แบ่งวัฒนธรรมออกเป็น 4 ประเภท คือ คติธรรมเป็นวัฒนธรรมประเภทที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิต ได้แก่ คติพจน์ คำสุภาษิต ตลอดจนศาสนสุภาษิต เนติธรรม เป็นวัฒนธรรมประเภทที่เกี่ยวกับกฎระเบียบปฏิบัติ ตวับทกฎหมาย วัตถุประสงค์ วัฒนธรรมทางวัตถุ โบราณสถาน โบราณวัตถุ และสัทธิธรรมเป็นวัฒนธรรมประเภทที่เกี่ยวข้องหลักเกณฑ์ การปฏิบัติ การอยู่ร่วมกัน เช่น มารยาททางสังคม มารยาทในการรับประทานอาหาร มารยาทในการไปงานศพ มารยาทในการเข้าฟังการปาฐกถา และการอภิปราย

โดยในส่วนของวัฒนธรรมที่ไม่ใช่วัตถุหรือวัฒนธรรมทางจิตใจนั้น นักวิชาการอย่าง งามพิศ สัตย์สรวง (2543 : 53-54) ได้แบ่งวัฒนธรรมประเภทนี้ออกเป็น 5 ประเภทย่อย ได้แก่

1. สถาบันสังคม อันได้แก่ สถาบันครอบครัว เศรษฐกิจ การเมือง การปกครอง การศึกษา ศาสนา การแพทย์และสาธารณสุข เป็นต้น
2. วัฒนธรรมประเภทที่เกี่ยวกับการควบคุมทางสังคม คือวัฒนธรรมที่ช่วยทำให้เกิดระเบียบในสังคม ซึ่งบางอย่างจะเป็นการควบคุมอย่างเป็นทางการ และบางอย่างไม่เป็นทางการ ซึ่งสามารถแบ่งเป็น 5 ประเภทย่อย คือ
 - 2.1 ศาสนา ซึ่งในหลักศาสนาจะมีข้อห้ามต่าง ๆ เช่น การห้ามลักทรัพย์ ห้ามดื่มของมึนเมา ศาสนาจึงช่วยควบคุมทางสังคมได้
 - 2.2 ความเชื่อทางสังคม คือ ระบบความคิดเกี่ยวกับเรื่องต่าง ๆ ที่เป็นของคนจำนวนมากในสังคม เช่นในสังคมไทยคนจำนวนมากเชื่อเรื่องนรก สวรรค์ บุญ บาป การทำบุญและโลกหน้า
 - 2.3 ค่านิยม คือ มาตรฐานที่ใช้วัดว่าสิ่งใดมีค่าในสังคมบ้าง เมื่อสิ่งใดมีค่า คนก็อยากมี อยากเป็น อยากได้ ความเชื่อในค่านิยมของสังคมทำให้สังคมเกิดความมีระเบียบขึ้นได้
 - 2.4 ประเพณีต่าง ๆ แต่ละสังคมมีประเพณีต่าง ๆ ที่ถือปฏิบัติสืบทอดกันมาเป็นเวลาอันยาวนาน เมื่อคนทำตามประเพณี จะทำให้เกิดความเป็นระเบียบในสังคมขึ้นได้
 - 2.5 กฎหมาย คือ การควบคุมสังคมโดยตรง และทำให้เกิดความมีระเบียบขึ้นในสังคมได้เป็นอย่างดี

3. ศิลปะ หมายถึง การสร้างสรรค์ผลงานในด้านต่าง ๆ เช่น จิตรกรรม ประติมากรรม สถาปัตยกรรม หัตถกรรม ดนตรี การละคร นาฏศิลป์และวรรณกรรม เป็นต้น

4. ภาษา คือ ระบบสัญลักษณ์ที่ใช้สื่อสารติดต่อกัน ทั้งภาษาพูด ภาษาเขียน รวมทั้ง กิริยาท่าทางต่าง ๆ

5. พิธีกรรม

ส่วนอมรา พงศาวดาร (2547 : 25-31) ได้แบ่งวัฒนธรรมออกเป็น 2 ลักษณะ คือ

1. วัฒนธรรมในลักษณะขนบธรรมเนียมประเพณีและความเชื่อ ขนบธรรมเนียม ประเพณี คือข้อตกลงอย่างไม่เป็นทางการร่วมกันของสมาชิกในสังคม ซึ่งเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไป เกี่ยวกับพฤติกรรมที่ควรปฏิบัติและไม่ควรปฏิบัติ ทั้งในระดับบุคคลและระดับสังคม ซึ่งเป็นสิ่งที่คนรุ่นหลังเรียนรู้และสืบทอดมาจากคนรุ่นก่อน เช่นการถอดรองเท้าก่อนเข้าบ้าน การแสดงความเคารพต่อผู้อาวุโสกว่า ส่วนความเชื่อ หมายถึง ความเชื่อทางศาสนา หรือความเชื่อในสิ่งที่มีอำนาจเหนือมนุษย์ เช่น สิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ ภูตผีปีศาจ เป็นต้น ซึ่งความเชื่อดังกล่าวมีความสำคัญมากต่อวัฒนธรรม เพราะเป็นสิ่งที่กำหนดขนบธรรมเนียมประเพณี และพฤติกรรมของสมาชิกในสังคม

2. วัฒนธรรมในลักษณะสิ่งประดิษฐ์และสถาปัตยกรรม ทั้งวัฒนธรรมที่ค้นพบสมัยก่อนประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมที่เป็นวัตถุต่าง ๆ

วัฒนธรรมเป็นมรดกทางสังคมมนุษย์ ที่ได้จัดสรรขึ้นเพื่อใช้ในการดำรงอยู่ สามารถจำแนกได้เป็นวัฒนธรรมทางวัตถุ เป็นวัฒนธรรมที่ก่อประโยชน์ในด้านความสะอาดสบายทางกาย อันได้แก่ เครื่องมือ เครื่องใช้ต่าง ๆ ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม เป็นต้น ส่วนวัฒนธรรมทางจิตใจ เป็นเครื่องที่ก่อให้เกิด ความสุขทางใจ อันได้แก่ ความคิด ความเชื่อ ศาสนา ค่านิยม ศีลธรรม เป็นต้น ถึงอย่างไรก็ตาม วัฒนธรรมทั้งสองประเภทนี้ต่างก็หล่อมล้ากันอยู่ แยกแยกไม่ขาดจากกัน และในสังคมหนึ่ง ๆ ก็จะมีวัฒนธรรมทั้งสองในลักษณะที่สมดุลกัน

จากการแบ่งเนื้อหาของวัฒนธรรมดังกล่าวมาข้างต้นนั้นไม่ว่าจะอาศัยหลักการแบ่งออกมาในรูปแบบใดก็ตามวัฒนธรรมที่ปรากฏอยู่ในสังคมสามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ประเภทหลัก ก็คือ วัฒนธรรมทางวัตถุ ซึ่งเกิดจากความคิดของมนุษย์ เช่น อาคารบ้านเรือน สิ่งก่อสร้างต่าง ๆ ศิลปกรรมประติมากรรม ตลอดจนเครื่องมือเครื่องใช้ต่าง ๆ ซึ่งใช้เป็นประจำทุกวัน และวัฒนธรรมทางจิตใจหรือไม่เกี่ยวกับวัตถุ ได้แก่ วัฒนธรรมที่เป็นสัญลักษณ์และจับต้องไม่ได้ เช่น ภาษาพูด ระบบความเชื่อ ขนบธรรมเนียมประเพณี และกิริยามารยาท

2.1.3 ลักษณะของวัฒนธรรม

พระยาอนูมานราชชน (2515:73) กล่าวถึงลักษณะของวัฒนธรรมมี 4 ประการดังนี้ ประการแรก จะต้องมีการสะสม หมายถึง จะต้องมีการเดิมอยู่ก่อนแล้ว จะสะสมทุนนั้นให้เพิ่มขึ้น เรื่อง ๆ และประการที่สอง วัฒนธรรมต้องมีการปรับปรุงหมายถึง ต้องรู้จักตัดแปลงและปรับปรุงส่วนที่บกพร่องอยู่ให้เหมาะสมและถูกต้อง ประการที่สาม จะต้องมีการถ่ายทอด คือ ทำให้วัฒนธรรมนั้น ๆ แพร่หลายในวงกว้าง ประการที่สี่ มีการอบรมสั่งสอนให้ผู้อื่น หรือชนรุ่นหลังได้สืบทอดต่อไป

อานนท์ อาภาภิรม (2516 : 43) ได้เห็นความเห็นว่าลักษณะที่สำคัญของวัฒนธรรม คือ วัฒนธรรมเป็นแนวทางแห่งพฤติกรรม อันเกิดจากการเรียนรู้ คือ สามารถเรียนรู้กันได้ (Learned Way of Behavior) มิใช่เกิดขึ้นเองโดยปราศจากการเรียนรู้มาก่อน เพราะมนุษย์มีสมองอันทรงคุณภาพ จึงทำให้สามารถรู้จักคิด ถ่ายทอด และเรียนรู้ ขบวนการดังกล่าว เกิดขึ้นจากการที่มีบุคคลมีการติดต่อกับบุคคลอื่น ในฐานะที่เป็นสมาชิกของสังคม วัฒนธรรม มีลักษณะเป็นมรดกแห่งสังคม เป็นผลของการถ่ายทอดการเรียนรู้ และเป็นเครื่องมือที่ใช้ในกระบวนการดังกล่าวคือ การสื่อสารโดยใช้สัญลักษณ์(Symbolic Communication) ได้แก่ การที่มนุษย์มีการใช้ภาษาเป็นเครื่องมือในการถ่ายทอดวัฒนธรรม จากรุ่นก่อนมายังคนรุ่นหลัง มีลักษณะเป็นวิถีชีวิต (Way of Life) หรือแบบแผนการดำเนินชีวิต (Design for Living) เป็นสิ่งที่ไม่คงที่ สามารถปรับเปลี่ยนได้ตามสถานการณ์

ซุดา จิตพิทักษ์ (2528 : 145) ได้กล่าวถึงลักษณะของวัฒนธรรมในลักษณะเดียวกันว่า วัฒนธรรมมีลักษณะเป็นอนัตตา เนื่องจากไม่อยู่ภายในกรอบของเอกัตบุคคล ไม่พึ่งพาอาศัยบุคคลใดโดยเฉพาะ ทั้งไม่คุมรูปอยู่ชนิดตายตัว ไม่ว่าจะรูปแกนหรือรูปเต็ม ถ้าเปรียบกับวัตถุแล้ว วัฒนธรรมไม่ใช่ธาตุแท้ แต่เป็นสารผสม ทรงตัวอยู่ได้ด้วยอาศัยเหตุปัจจัยซึ่งหลังไหลถ่ายเท และเปลี่ยนแปลงได้ วัฒนธรรมเก่าเสื่อมลง สูญไปสิ่งใหม่ก็เข้ามาแทนที่ ซึ่งย่อมครอบคลุมไปถึงสิ่งเก่าที่เล่าใหม่ด้วย ทั้งนี้ทั้งนั้นเพราะมนุษย์เราไม่หยุดนิ่ง ย่อมผลิตคิดค้นทำสิ่งเก่าให้แปลกใหม่อยู่เสมอ สิ่งใดที่สมอัธยาศัยของกลุ่มก็ย่อมเป็นที่ยอมรับ และถ่ายทอดมรดกทางวัฒนธรรมต่อไป

ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่า วัฒนธรรมมีลักษณะที่ได้จากการเรียนรู้ และสั่งสมเป็นเวลานาน ไม่ใช่สิ่งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ พร้อมกับมีการปรับปรุงให้ดีขึ้นและถ่ายทอดสู่สังคมจนกลายเป็นมรดกทางสังคม วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่อยู่ในสังคม และมีการถ่ายทอดเป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิต ในขณะที่เดียวกันก็มีการเปลี่ยนแปลงปรับปรุงเพื่อให้เหมาะสมกับสถานการณ์และความเปลี่ยนแปลงของแต่ละสังคมได้อีกด้วย

2.1.4 แนวคิดเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม

การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม เป็นการเปลี่ยนแปลงในวิถีชีวิต หรือจารีต ภูมิ ศาสนา สิ่งประดิษฐ์ และวัตถุอื่น ๆ ในวิถีชีวิตของประชาชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งค่านิยม จึงอาจกล่าวได้ว่าพื้นฐานของการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม ขึ้นอยู่กับการเปลี่ยนแปลงทัศนคติ และพฤติกรรมของปัจเจกบุคคลซึ่งเป็นสมาชิกของสังคมนั้น ๆ การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมส่วนมาก เกิดจากการประดิษฐ์และการแพร่กระจาย (ผ่องพันธุ์ มณีรัตน์, 2521 : 14)

การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม เป็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในด้านต่าง ๆ ที่มนุษย์ประดิษฐ์และสร้างขึ้น โดยการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวจะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านค่านิยม บรรทัดฐานและระบบสัญลักษณ์ต่าง ๆ ในสังคมนั้น ๆ ซึ่ง สุริชัย หวันแก้ว (2547 : 157-158) ได้แยกการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมออกเป็นสองรูปแบบ ได้แก่

1. การเปลี่ยนแปลงจากภายใน (Endogenous Change) อย่างเช่น จากการประดิษฐ์คิดค้นวิธีการผลิตใหม่ขึ้นในสังคมนั่นเอง จากการต่อสู้ขัดแย้งระหว่างกลุ่มและกระบวนการในสังคม จากการริเริ่มการเปลี่ยนแปลงจากชนชั้นนำ เป็นต้น

2. การเปลี่ยนแปลงจากภายนอก (Exogenous Change) อย่างเช่น การรับเอาเทคโนโลยีหรือสิ่งประดิษฐ์มาจากภายนอก การล่าอาณานิคม ซึ่งบางกรณีการเปลี่ยนแปลงที่มาจากภายนอกอาจเกิดขึ้นโดยความสมัครใจของผู้คนในสังคม หรือบางครั้งอาจโดยการใช้กำลังบีบบังคับ

พระยาอนุমানราชธน (2515 : 65) กล่าวว่า การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรม ไม่ว่าจะในแง่ใดลักษณะใด จะเป็นไปอย่างเชื่องช้าหรือรวดเร็ว ก็ขึ้นอยู่กับ การสังสรรค์วัฒนธรรม (Acculturation) คือ การที่วัฒนธรรมต่างสังคมมากระทบกันว่าจะมีมากหรือน้อย และมีความรุนแรงเพียงใด

นอกจากนั้นในสังคมมนุษย์อาจมีการรับวัฒนธรรมบางส่วนมาจากสังคมข้างเคียงได้ แต่ทั้งนี้บางส่วนของวัฒนธรรมที่รับมานั้นไม่ขัดกับค่านิยมหลักของสังคม และมีความสอดคล้องกับวัฒนธรรมเดิมที่มีอยู่ จนในที่สุดวัฒนธรรมที่รับมาจากสังคมอื่นกลายเป็นวัฒนธรรมของสังคมนั้น การรับเอาวัฒนธรรมของสังคมอื่นมาในระยะแรก อาจเรียกว่าเป็นการยืมวัฒนธรรม แต่เมื่อผ่านไปการยืมก็จะกลายเป็นการรับ การยืมวัฒนธรรมและการรับวัฒนธรรมนั้นเป็นจุดเริ่มต้นของการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม

การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมยังมีความเกี่ยวข้องพันกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เปรียบเสมือนกับเชือกสองเส้นที่ถูกันมาพันเป็นเกลียวคู่กัน หรือเหรียญสองด้าน ซึ่งเป็นคนละส่วนคนละด้านกันแต่ก็มีการเกี่ยวพันกันอย่างแนบแน่น ดังที่โครเบอร์ (Kroeber, อ้างจาก ผ่องพันธุ์ มณี

รัตน์, 2521 : 19) ได้กล่าวไว้ว่า สังคมและวัฒนธรรมเป็นส่วนประกอบซึ่งกันและกัน เช่นเดียวกับ กระจกสองหน้าของกระจกแผ่นเดียว วัฒนธรรมแต่ละแห่งย่อมเกี่ยวข้องกับสังคมของตนโดย อัตโนมัต

ดังนั้นในการศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมที่เกิดขึ้น ก็จำเป็นต้องศึกษาทั้ง ด้านสังคมและวัฒนธรรม เพราะไม่ใช่แต่เพียงว่าทั้งสองเรื่องมีอิทธิพลต่อกันและกันเท่านั้น แต่ ความสัมพันธ์ระหว่างระบบทั้งสองก็ซับซ้อน การรวมแนวความคิดทางสังคมและวัฒนธรรมทั้งสอง อย่างเข้าไว้ด้วยกัน จึงเป็นเรื่องจำเป็น เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม รวมเอาการ เปลี่ยนแปลงในวิธีการที่มนุษย์ใช้เพื่อให้บรรลุถึงความต้องการของเขา การเปลี่ยนแปลงในด้านหนึ่ง ย่อมขึ้นอยู่กับ การเปลี่ยนแปลงในด้านอื่น ๆ (ผ่องพันธุ์ มณีรัตน์, 2521 : 20)

2.1.5 แนวคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรมอิสลาม

วัฒนธรรมอิสลามมิได้จำกัดตัวเองอยู่กับชนิดของอาหาร เสื้อผ้า เครื่องนุ่งห่ม อาคาร บ้านเรือน หรือวิธีการติดต่อสื่อสาร แต่วัฒนธรรมอิสลามหมายรวมถึงการประพฤติปฏิบัติ ความสำนึก ทางจิตใจ และค่านิยมทางศีลธรรม นอกจากนี้วัฒนธรรมอิสลามยังหมายรวมถึงความยุติธรรม ชันติ ธรรม การแสดงออกทางจิตใจที่เจริญแล้ว ตลอดจนศิลปะและวรรณกรรม (สุรพล ทรงวีระ, 2519 : 9)

โดยทั่วไปศาสนาก็จะแยกกิจกรรมของศาสนาออกจากกิจกรรมทางโลก หรือแยก ศาสนาออกจากวัฒนธรรมถึงแม้ว่ากิจกรรมบางอย่างจะมีต้นกำเนิดมาจากศาสนาก็ตาม แต่สำหรับ วัฒนธรรมอิสลามแล้วศาสนาเป็นรากฐาน เป็นตัวกำหนดวัฒนธรรมของผู้นับถือโดยสิ้นเชิง ดัง ความเห็นของนักวิชาการอิสลาม ซึ่งเห็นว่า ศาสนาและวัฒนธรรมเป็นสิ่งเดียวกันอย่างแบ่งแยกมิได้ สำหรับคนมุสลิม วัฒนธรรมอิสลามช่วยนิยามขอบเขตทางสังคมให้แก่คนมุสลิม ศาสนาอิสลามนั้นมี ฐานะเป็นดิน (วิถีชีวิต) ดังนั้นศาสนาอิสลามจึงรวมกิจการทุกอย่างของมนุษย์ไว้ การเมืองก็เป็นส่วน หนึ่งที่แยกไม่ออกจากศาสนาอิสลาม (สุรินทร์ พิศสุวรรณ และ ชัยวัฒน์ สถาอานันท์, ม.ป.ป. : 163)

สุรพล ทรงวีระ (2519 : 10) กล่าวว่า วัฒนธรรมอิสลามมีมาแต่ดั้งเดิม และผูกติด กับเสาหลักของอิสลาม นั่นคือ หลักการศรัทธาของอิสลามเป็นรากฐานที่วัฒนธรรมอิสลามตั้งอยู่ โดยมีรากฐานที่สำคัญคือ อัลกุรอาน

ด้วยเหตุนี้ศาสนาอิสลามจึงแตกต่างจากความเชื่ออื่น ๆ หลายประการ ที่สำคัญก็คือ ลักษณะอันรอบด้านของศาสนา กระทั่งครอบคลุมกิจการต่าง ๆ ของมนุษย์ไว้ทั้งสิ้น จริ่งอยู่เป็นไป ได้ที่จะสร้างวิถีชีวิตอย่างรอบด้านสำหรับชาวพุทธ ชาวคริสต์และชาวฮินดู โดยอาศัยศาสนาของแต่ละ

คน แต่สำหรับชาวมุสลิม คัมภีร์อัลกุรอานและจริยวัตรของศาสดาที่ตั้งปรากฏอยู่ในอัลหะดีษ เป็นแนวทางที่ชัดเจน (สุรินทร์ พิศสุวรรณ และ ชัยวัฒน์ สถานันท์, ม.ป.ป. : 119)

บรรจง บินกาซัน (2522 : 161) ได้กล่าวถึงศาสนาอิสลามว่า อิสลามเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตสำหรับมนุษย์ทุกอย่างก้าว ตลอดจนเป็นทั้งกฎระเบียบของการอยู่ร่วมกันในสังคม ซึ่งครอบคลุมถึงเรื่องเศรษฐกิจ การปกครอง กฎหมาย วัฒนธรรม จริยธรรม วิทยาการต่าง ๆ ตลอดจนพฤติกรรมของมนุษย์ในทุกสาขา โดยมีคัมภีร์อัลกุรอานและแบบอย่างคำสอนของศาสดามุฮัมมัดเป็นธรรมนูญสูงสุด

เสาวนีย์ จิตต์หมวด (2535 : 8) กล่าวถึงวัฒนธรรมอิสลามว่า หมายถึงวิถีในการดำเนินชีวิต หรือรูปแบบแห่งพฤติกรรมของมุสลิมตลอดจนสิ่งที่สร้างสรรค์ขึ้นมาซึ่งตั้งอยู่บนพื้นฐานแห่งความศรัทธาว่า อัลลอฮ์ ﷻ คือพระเจ้าเพียงองค์เดียว และมุฮัมมัด ﷺ คือศาสนทูตของพระองค์

มอร์แกน (Morgan, 1985, อ้างถึงใน อุษา จารุภา, 2541 : 33) กล่าวถึงวิถีชีวิตมุสลิมว่า วิถีชีวิตประจำวันของมุสลิมถูกกำหนดโดยคำสอนบทบัญญัติที่ละเอียดอ่อนของพระคัมภีร์อัลกุรอานที่บัญญัติไว้นานนับศตวรรษ และโดยจริยปฏิบัติของศาสดามุฮัมมัด

ส่วนอารง สุทธาศาสน์ (2519:133) มีความเห็นว่า วัฒนธรรมกับเรื่องศาสนาก็คือเรื่องเดียวกัน แยกกันไม่ออก เพราะส่วนหนึ่งของศาสนาอิสลาม คือ แนวทางการดำรงชีวิตที่สังคมมุสลิมถือว่าถูกต้อง ซึ่งถ้ามองอีกแง่หนึ่งก็คือ วัฒนธรรมของสังคมนั่นเอง โดยสุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ (2547: 186) ได้กล่าวเพิ่มเติมว่า ในตัวศาสนาอิสลามย่อมไม่มีวัฒนธรรมท้องถิ่น แต่ในความเป็นมุสลิมของศาสนิกชนอิสลาม ย่อมต้องมีการรับเอาประเพณีท้องถิ่นไว้มากบ้างน้อยบ้าง ตามภาวะและกลุ่มชน และวิถีชีวิตของมุสลิมย่อมอาศัย (1) ศาสนบัญญัติ (2) ขนบประเพณีที่ไม่ขัดกับศาสนบัญญัติ (3) ระเบียบของบ้านเมือง และ (4) ความเป็นสากลนิยม ซึ่งสอดคล้องกับคำกล่าวของ อักบาร์ เอส. อาเหม็ด (Akbar S. Ahmed) นักมานุษยวิทยาชาวปากีสถานที่ได้เสนอว่า ศาสนาอิสลามนั้นมีเพียงหนึ่ง แต่ความเป็นมุสลิมนั้นมีหลากหลาย (สุเทพ สุนทรเกสัช, 2548 : 99)

นอกจากนี้อะหมัด บัดรุ หะสุน (’Ahmad Badr ḥasūn) กล่าวว่า วัฒนธรรมอิสลามเป็นวัฒนธรรมที่สมบูรณ์ที่สุดของมนุษย์ เนื่องจากการผสมผสานระหว่างอารยธรรมเก่าแก่ กับกฎเกณฑ์ของพระเจ้า ซึ่งรียาฎ นะฮฺसान อาฆอ (Riyāḍ Na’ṣān ’Āghā) กล่าวว่า มันเป็นวัฒนธรรมที่พิเศษ เนื่องจากมันได้ผสมผสานอารยธรรมต่าง ๆ เข้าไว้ด้วยกัน และลักษณะสำคัญอีกประการหนึ่งก็คือวัฒนธรรมอิสลามไม่ได้เป็นเพียงวัฒนธรรมของชาวมุสลิม หากแต่ยังสามารถเป็นวัฒนธรรมของชนต่างศาสนิกอีกด้วย ดังคำกล่าวของโยฮานา อิบรอฮีม (Yūḥanā ’Ibrāhīm) บาทหลวงใหญ่แห่งซีเรีย ความว่า “เราชาวคริสต์ถือว่าวัฒนธรรมอิสลามนั้นคือวัฒนธรรมของเรา เนื่องจากวัฒนธรรม

ดังกล่าวได้ช่วยหล่อหลอมวิถีชีวิตของชาวคริสต์ด้วยเช่นกัน”² จากความเห็นดังกล่าวจะเห็นถึงลักษณะพิเศษของวัฒนธรรมอิสลามที่มีความหลากหลาย ซึ่งจะขึ้นอยู่กับกลุ่มของผู้นับถือเป็นหลัก แนวคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรมอิสลามนั้นปรากฏในเนื้อหาของอัลกุรอานที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ระหว่างอัลลอฮ์ ﷻ และมนุษย์ ซึ่งหลักการพื้นฐานของวัฒนธรรมอิสลามที่อัลกุรอานได้นิยามไว้มีใจความดังนี้

﴿ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ ﴾

﴿ وَتُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ ﴾

(110 :)

ความว่า “พวกเจ้าใช้ให้ปฏิบัติสิ่งที่ชอบ และห้ามมิให้ปฏิบัติสิ่งที่มิชอบ และมีศรัทธามั่นในอัลลอฮ์”

(อาละอิมรอน : 110)

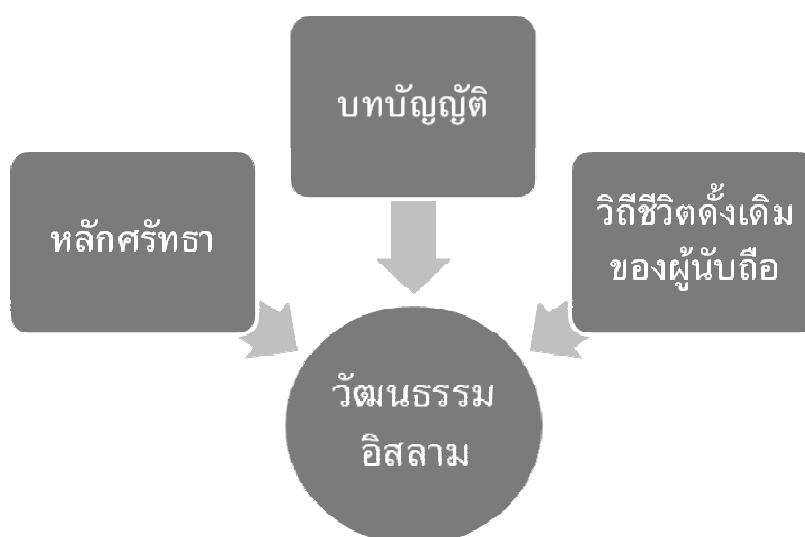
อิสมาอีล อัลฟารุกี (’Ismā’īl al-Fārūqī) อ้างถึงใน อรุณ วิทยานนท์ (2536 : 268) ได้อธิบายถึงพื้นฐานของวิถีชีวิตแบบอิสลามว่า “หลักศรัทธา” ซึ่งเป็นการยอมรับอย่างมั่นใจว่าอัลลอฮ์เป็นหนึ่งสมบูรณ์เป็นผู้สร้างที่อยู่เหนือธรรมชาติเป็นพระเจ้าและเป็นนายของทุกสิ่งนั้นเป็นแก่นแท้ของวัฒนธรรมอิสลาม เนื่องจาก“หลักศรัทธา” คือหลักการปูทางให้กับพื้นฐานชีวิตอิสลาม ความคิด พฤติกรรม รวมถึงวัฒนธรรมอิสลามยังเป็นผลิตผลของการปฏิสัมพันธ์ระหว่างเรื่องราวหลากหลายทางประวัติศาสตร์ ศาสนา สังคม และการเมืองอันจะนำไปสู่การผลิตดอกออกผลอย่างงดงามของวัฒนธรรมและอารยธรรมอิสลามอย่างที่ปรากฏในปัจจุบันตามส่วนต่าง ๆ ของโลก อย่างเช่น ซาอุดีอาระเบีย อียิปต์ อินโดนีเซีย มาเลเซีย และแทนซาเนีย รวมถึงประเทศที่มีมุสลิมเป็นชนกลุ่มน้อย อย่างเช่น ประเทศไทย และสหรัฐอเมริกา เป็นต้น

ดังนั้นหากพิจารณาประวัติศาสตร์อิสลามที่แพร่ขยายออกไปในอาหรับจะเห็นได้ว่าหลักศรัทธา และบทบัญญัติทำหน้าที่เป็นพื้นฐานสำหรับการพัฒนารูปแบบวัฒนธรรมอิสลามของโลก สิ่งนี้เห็นได้เมื่อเราพูดถึงรูปธรรมทางวัฒนธรรม อย่างเช่นวัฒนธรรมมุสลิมของยุโรป หรือแม้แต่วัฒนธรรมมุสลิมอเมริกัน ทั้งหมดนี้เป็นส่วนสำคัญของวัฒนธรรมอิสลาม ความงดงามหลายอย่างใน

² “Halab Durrat al-Mudun” (Online) Search from <http://www.aleppocic.sy/acic/magz/modules/news/print.php?storyid=54> [20 April 2007]

วัฒนธรรมอิสลามเห็นได้จากแนวโน้มความหลากหลายในความคิดอิสลามในด้านวรรณกรรม ประวัติศาสตร์ ศิลปะ สถาปัตยกรรม ดนตรี วิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี การค้า และการพาณิชย์ ซึ่งปรากฏขึ้นมาในโลกมุสลิมตั้งแต่ 1400 กว่าปีมาแล้ว และในฐานะที่เป็นปรากฏการณ์ทางวัฒนธรรมก็จะมีส่วนอนุเคราะห์ต่อไปถึงวัฒนธรรมในอนาคต ดังนั้นความหลากหลายในวัฒนธรรมทางศาสนาจึงเป็นผลิตผลแห่งการปฏิสัมพันธ์กันระหว่างโลกทรรศน์ทางศาสนา และสังคมที่หลากหลายของมนุษย์ ซึ่งสามารถแสดงเป็นโครงสร้างได้ดังนี้

ภาพที่ 1 แสดงโครงสร้างของวัฒนธรรมอิสลาม

จากโครงสร้างข้างต้นแสดงให้เห็นว่าวัฒนธรรมอิสลามเกิดจากการผสมผสานระหว่างหลักศรัทธา บทบัญญัติ และวิถีชีวิตของผู้นับถือ ด้วยเหตุนี้วัฒนธรรมอิสลามของแต่ละกลุ่มชนจึงมีความแตกต่างกันขึ้นอยู่กับความหลากหลายของผู้นับถือ ซึ่งแต่ละกลุ่มต่างก็พยายามปรับแต่งให้เข้าวิถีชีวิตดั้งเดิมของตนเองไปพร้อมกับความพยายามที่จะรักษาแก่นแท้ของอิสลามเอาไว้ในเวลาเดียวกัน

จากข้างต้นสรุปได้ว่า วัฒนธรรมอิสลามเป็นวิถีในการดำเนินชีวิตของชาวมุสลิมที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของหลักศรัทธา บทบัญญัติหรือคำสอนที่มาจากคัมภีร์อัลกุรอานและสุนนะฮ์ของท่านศาสนทูตมุฮัมมัด ﷺ ดังนั้นมุสลิมจึงไม่สามารถแยกวิถีชีวิตของตนเองออกจากอิสลามได้ เนื่องจากศาสนาอิสลามมีลักษณะซึ่งครอบคลุมทุกด้านของวิถีชีวิตมนุษย์ เป็นทั้งตัวกำหนดและควบคุมสถาบันสังคมและวัฒนธรรมที่เรียกว่าวัฒนธรรมทางวัตถุและจิตใจให้เป็นไปตามกรอบของอิสลาม ดังนั้นใน

ทุก ๆ แง่มุมของวิถีชีวิตมุสลิมตั้งแต่ การเดิน การนั่ง การนอน ตลอดจนการเมือง การปกครอง การศึกษา การแพทย์ เศรษฐกิจ อุตสาหกรรม จะถูกกำหนดด้วยคำว่าอิสลามทั้งสิ้น

2.2 การแพร่ขยายของศาสนาอิสลามในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

หลักฐานประวัติศาสตร์ชี้ว่าศาสนาอิสลามแพร่ขยายเข้ามาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยอาศัยเส้นทางการค้าทางทะเลซึ่งดำเนินมาตั้งแต่ยุคโบราณ โดยนักเผยแผ่ศาสนาอิสลามได้เดินทางร่วมไปกับพวกพ่อค้า จากเมืองท่าชายฝั่งทะเลอาหรับ ไปสู่รัฐคุชราตทางชายฝั่งตะวันตก และเมืองชายฝั่งของรัฐเบงกอล ด้านตะวันออกของอินเดีย และเมืองท่าที่สำคัญอื่น ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้โดยเริ่มจากเมือง เปอร์ลิก ปาไซและเมืองสมุทร จากนั้นต่อไปยังเมืองต่าง ๆ ตามบริเวณชายฝั่งของแหลมมลายู

สภาพของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในขณะศาสนาอิสลามแพร่ขยายเข้าไปในระยะแรก ๆ จากหลักฐานทางโบราณคดี ประวัติศาสตร์ บันทึกการเดินทาง และตำนานพื้นเมือง อาจจะมีประมวลภาพกว้าง ๆ ได้ว่า เมืองท่าบริเวณชายฝั่งทะเลที่เป็นศูนย์กลางการค้ามีลักษณะเป็นนครรัฐ ซึ่งมีขนาด ความสำคัญ และขอบเขตของอำนาจเหนือรัฐอื่น ๆ โครงสร้างและเผ่าพันธุ์ภายใต้การปกครองของหัวหน้าเผ่า การที่รัฐหนึ่งจะมีอำนาจเหนือรัฐอื่น ๆ ในระบบจักรวรรดิคงจะพัฒนาขึ้นภายหลัง (D.G.E. Hall, 1976 : 305)

ศาสตราจารย์เบนดาได้กล่าวถึงโครงสร้างของระบบการเมืองหรือรัฐประศาสนโยบาย (Polity) ที่มีอยู่ในดินแดนของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในยุค “คลาสสิก” ซึ่งอยู่ในระหว่างคริสต์ศตวรรษที่ 4-14 ที่มีความแตกต่างที่เห็นได้ชัดว่ามีอยู่ 2 ระบบ คือ ระบบการเมืองเกษตรกรรมที่อาศัยพลังน้ำบริเวณแผ่นดินที่อยู่ภายใน (Inland-Agrian Hydraulic Prototype) และระบบการเมืองการค้าพาณิชย์ บริเวณชายฝั่งทะเล (Riparian or Coastal Commercial Prototype) (สุเทพ สุนทรเกสัช, 2548 : 100)

ส่วนพื้นฐานทางด้านศาสนาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ไม่ว่าจะเป็นในบริเวณหมู่เกาะหรือแผ่นดินใหญ่ ก่อนที่ศาสนาอิสลามจะขยายเข้ามามีโครงสร้างที่มีลักษณะง่าย ๆ คือมีระบบความเชื่อในเรื่องคติเชื่อถือผีสังเทวดา (Animism) เกี่ยวกับธรรมชาตินิยม (Animatism) และวิญญาณบรรพบุรุษ (Ancestor's Spirit) องค์การทางศาสนายังไม่แพร่หลายในหมู่ประชากรส่วนใหญ่ในชนบท สำหรับชนชั้นปกครองที่อยู่ในบริเวณเมืองนั้น ตั้งแต่ในระยะต้น ๆ ของคริสต์ศตวรรษ จะมีคติความเชื่อทางศาสนาและอุดมการณ์ที่มีความสัมพันธ์อย่างลึกซึ้งกับชนชั้นปกครอง และมีโครงสร้างที่ซับซ้อน เนื่องจากการเผยแผ่ศาสนาถูกจำกัดเพียงในราชวัง (สุเทพ สุนทรเกสัช, 2548 : 102)

ในดินแดนที่ได้รับอิทธิพลจากอินเดีย ระบบความเชื่อทางพุทธศาสนาจะปรับตัวหรือไม่ก็เข้าไปรวมกับความเชื่อของศาสนาพราหมณ์ อันเป็นที่ยอมรับของชนชั้นนำที่อยู่ในราชสำนัก โดยรอบ กษัตริย์ถือว่าเป็นตัวแทนของเทพเจ้าตามคติความเชื่อของฮินดู หรือไม่ก็ถือว่าเป็นพระพุทธรูปเจ้ากษัตริย์มาเกิดตามความเชื่อของพุทธศาสนา และที่สำคัญศาสนาพราหมณ์และพุทธศาสนาได้กลายเป็นศาสนาของราชสำนัก ซึ่งตัวแทนของศาสนา มักจะเข้าร่วมกลุ่มกับผู้มีอำนาจทางการเมือง

ดังนั้น ศาสนาที่เป็นทางการอย่างแท้จริงก็คือศาสนาของราชสำนัก ซึ่งชาวบ้านถูกบีบบังคับให้ต้องเข้าร่วมพิธีกรรมทางศาสนาที่เกิดขึ้นรอบ ๆ ตัว กษัตริย์ผู้มีฐานะเป็นเทวราช (God-King) ในขณะที่ชาวนาซึ่งเป็นประชากรส่วนใหญ่ก็ยังคงดำเนินชีวิตอยู่บนพื้นฐานของความเชื่อผีและวิญญาณต่อไปในอาณาบริเวณที่อยู่โดยรอบเมือง

การขยายตัวของศาสนาอิสลาม ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ นั้นเป็นผลมาจากปัจจัยด้านการค้า และการปกครองเป็นหลัก ดังจะเห็นได้ในกรณีของรัฐสุลต่านเปอร์เซียและรัฐสุลต่านสมุทราปาไซ ซึ่งเป็นรัฐอิสลามสร้างโดยพ่อค้าต่างชาติ จากอียิปต์ โมร็อกโก และคุชราต ซึ่งอาศัยอยู่ในแถบนั้นและต่อมาได้แต่งงานกับหญิงชาวเมือง ซึ่งเป็นบุตรของมาราห์เปอร์เซีย จากการแต่งงานดังกล่าว มีบุตรชายชื่อสัยยิด अबดุลอะซีซ เป็นสุลต่านองค์แรกของเมืองเปอร์เซีย หลังจากถูกแต่งตั้งเป็นสุลต่านเปอร์เซีย ก็ทรงเปลี่ยนพระนามเป็นอะลาอูดดีน ชาฮู พระองค์เริ่มปกครองเมืองตั้งแต่นั้น ค.ศ. 1161 จนถึงปี ค.ศ. 1186 ซึ่งก่อนนั้นเมืองเปอร์เซียปกครองโดยราชาที่สมญานามว่า มาราห์³ ต่อมาในภายหลังจากได้ก่อตั้งรัฐสุลต่านเปอร์เซีย การมาเยือนของพ่อค้าต่างเมืองยังคงเป็นไปอย่างต่อเนื่องนับตั้งแต่ปี ค.ศ. 1028 เป็นต้นมา

การแย่งชิงอำนาจของราชวงศ์สัยยิด अबดุลอะซีซ และ ราชวงศ์มาราห์เป็นการแย่งชิงอำนาจระหว่างราชวงศ์ต่างเมืองกับราชวงศ์พื้นเมือง โดยมีจุดมุ่งหมายคือ ผลผลิตพริกที่สุลต่านเปอร์เซียครอบครองอยู่ และส่งขายโดยผ่านเมืองเปอร์เซีย จากบันทึกของนักเดินทางชาวอาหรับและชาวจีนระบุว่า การปลูกพริกที่เมืองอาเจห์ได้เป็นที่รู้จักมาตั้งแต่ศตวรรษที่ 9 เมืองนัมโปลี เปอร์เซีย ลามูลี และสมุทรา พริกเมืองอาเจห์นั้น เดิมทีนำเข้าจากเมืองมาลากาสี ผลผลิตพริกจากเมืองมาลากาสีใช้เป็นสินค้าส่งออกโดยพ่อค้าชาวอาหรับและเปอร์เซียในตลอดริมชายฝั่งเอเชียและทวีปยุโรป ต่อมาพ่อค้าเปอร์เซียและอาหรับได้นำสินค้าพริกและทดลองปลูกในเมืองอาเจห์ และเปอร์เซีย จากนั้นทั้งสองเมืองดังกล่าวจึงถูกใช้ส่งออกพริกทำให้ได้ผลกำไรมหาศาล ทำให้บรรดาพ่อค้าต่างเมืองจากอียิปต์ เปอร์เซียและคุชราต ที่มาจอดเทียบท่าเมืองเปอร์เซีย ซึ่งกาลต่อมาได้ตั้งรกรากอยู่ที่นั่น ต้องการครอบครองผลผลิตพริกทั้งหมด

³ มาราห์ หมายถึง ราช

นอกเหนือจากสุลต่านเปอร์ลักที่ตั้งอยู่ชายฝั่งตะวันออกของสุมาตราเหนือแล้ว ยังมีรัฐสุลต่านอื่น ๆ อีกซึ่งปกครองโดยแม่ทัพเรือจากราชวงศ์ฟาฏิมียะฮ์แห่งเมืองอียิปต์⁴ นั่นคือ รัฐสุลต่านปาไซ ซึ่งตั้งอยู่บริเวณปากน้ำปาไซ ถูกสถาปนาขึ้นโดยราชวงศ์ฟาฏิมียะฮ์แห่งเมืองอียิปต์ในปี ค.ศ. 1128 โดยการนำของแม่ทัพเรือ นาซีมุดดีน อัลกามิล สาเหตุที่ได้ก่อตั้งสุลต่านปาไซแห่งราชวงศ์ฟาฏิมียะฮ์ นั่นก็คือ ราชวงศ์ฟาฏิมียะฮ์ ต้องการครอบครองเครื่องเทศที่อยู่ในแถบชายฝั่งสุมาตราตะวันออกทั้งหมด ราชวงศ์ฟาฏิมียะฮ์จึงส่งทหารมาตีเมืองท่าเคมเบย์ที่แคว้นคุชราต เพื่อผ่านไปเปิดเมืองท่าปาไซ ในที่สุดสามารถเปิดเมืองปาไซได้สำเร็จและได้ยึดพื้นที่ปลูกพริก ในเมืองกัมปาร์กานัน กัมปากีร์ และเมืองมินังกาเบา เมืองท่าปาไซนั้นถูกใช้เป็นเมืองท่าสำคัญเพื่อส่งออกพริก ส่วนเมืองคุชราตนั้นถูกใช้เป็นศูนย์กลางการค้าพริกที่ส่งมาจากแถบแม่น้ำกัมปาร์ ซึ่งทำกำไรให้แก่ราชวงศ์ฟาฏิมียะฮ์อย่างมากมายมหาศาล จนกระทั่งกลายเป็นราชวงศ์ที่ร่ำรวยในที่สุด

ต่อมาเมื่อราชวงศ์ฟาฏิมียะฮ์ล่มสลาย ราชวงศ์มัมลุกเริ่มปกครองเมื่อปี ค.ศ. 1285 ไปจนถึงปี ค.ศ. 1522 อันที่จริงราชวงศ์มัมลุกเองก็ต้องการครอบครองการค้าเครื่องเทศเช่นเดียวกับราชวงศ์ฟาฏิมียะฮ์ ในปี ค.ศ. 1284 ราชวงศ์มัมลุกได้ส่งชัยคุอิสมาอีลมายังชายฝั่งตะวันออกของสุมาตรา พร้อมด้วยฟาگیر มุฮัมมัด ซึ่งเป็นอุละมาอ์แถบชายฝั่งตะวันออกของอินเดีย เพื่อที่จะทำลายอิทธิพลชื้อฮะฮ์ให้หมดไปพร้อมทั้งถ่ายโอนอำนาจจากเมืองท่าปาไซ ในสมุทราปาไซ พวกเขาได้พบกับมาราห์ซูลู ซึ่งได้แฝงตัวอยู่กับกองทัพปาไซโดยใช้ชื่ออิสกันดาร์มาลิก ชัยคุอิสมาอีล ประสบความสำเร็จในการเกลี้ยกล่อมมาราห์ซูลูพร้อมผู้ติดตามคือชิตติกาอาลี ซืออาตุตดิน และชิตติกา อาลี หะสะนุดดีน ให้นำถือศาสนาอิสลามมัซฮับชาฟีอี⁵ ในเวลานั้นมาราห์ซูลูเองสามารถอ่านคัมภีร์อัลกรุอันได้แล้วและได้เข้านับศาสนาอิสลามนิกายชื้อฮะฮ์ ดังนั้นด้วยความช่วยเหลือจากราชวงศ์มัมลุกจากอียิปต์ ทำให้มาราห์ซูลูถูกแต่งตั้งเป็นสุลต่านเมืองสมุทรา โดยชัยคุอิสมาอีล และมีสมญานามใหม่ว่า มาลิก อัศศอลิหุ นอกจากนี้เมืองสมุทราซึ่งตั้งอยู่บนปากแม่น้ำปาไซแถบชายฝั่งตะวันออกของเมืองสุมาตรา หันสู่ช่องแคบมะละกายังเป็นนครคู่แข่งสำคัญของอาณาจักรปาไซ และเปอร์ลัก ซึ่งนับถือศาสนาอิสลามนิกายชื้อฮะฮ์อีกด้วย (Slamet Mujana, 2006 : 134)

สุลต่านมาลิก อัศศอลิหุ ถูกแต่งตั้งโดยชัยคุอิสมาอีล เป็นสุลต่านนครสมุทราปาไซ โดยใช้ชื่อชะรีฟ มั๊กกะฮ์ ซึ่งถูกขับไล่ จากเมืองแบกแดด ไปยังอียิปต์ ตั้งแต่ปี 1258 เนื่องจากการโจมตีของกองทัพมองโกล การแต่งตั้งมาราห์ซูลู โดยชัยคุอิสมาอีลให้เป็นสุลต่านองค์แรกแห่งนคร

⁴ ราชวงศ์ฟาฏิมียะฮ์ถูกสถาปนาขึ้นโดยอูบัยด บิน อับดิลลาฮ์ ในปี ค.ศ. 976 ราชวงศ์นี้มีอำนาจปกครองไปจนถึงปี ค.ศ. 1168 และภายหลังได้ถูกพิชิตโดยกองทัพของเคาะลาหุดดีน อัลอัยยูบียี ซึ่งนับถือศาสนาอิสลามมัซฮับชาฟีอี จากการที่ราชวงศ์ฟาฏิมียะฮ์แห่งเมืองอียิปต์ล่มสลาย ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างสุลต่านปาไซกับเมืองอียิปต์สิ้นสุดลง ในปีคริสต์ศักราชที่ 1168 ราชวงศ์ปาไซถูกปกครองโดยแม่ทัพเรือที่ฟรอวี อัลกามิล

⁵ มัซฮับ หมายถึง สำนักคิดเกี่ยวกับข้อบัญญัติทางศาสนาอิสลาม ซึ่งมีทั้งหมด 4 มัซฮับ ได้แก่ ชาฟีอี หะนาฟียะ มาลิกียี และฮันบาลียี

สมุทราปาไซ ที่นับถือศาสนาอิสลามสายชาฟีอีย์นั้นตั้งอยู่บนพื้นฐานสามประการคือ ประการแรก ราชวงศ์มัมลุกต้องการผู้ที่เป็นคนในพื้นที่ที่แข็งแกร่งและนับถือศาสนาอิสลามสายชาฟีอีย์ ประการที่สอง ตามความเห็นของชัยคฺอิสมาอีลนั้น มาราห์ซูลู สามารถกำจัดอิทธิพลของนิกายชีอะฮฺให้หมดไปจากริมฝั่งสุมาตราได้ ประการที่สาม ราชวงศ์มัมลุกหวังว่ามาราห์ซูลู สามารถคุมอำนาจการค้าเครื่องเทศโดยเฉพาะพริกซึ่งอยู่ในอำนาจของพ่อค้าเปอร์เซีย อาหรับและคุชราตที่นับถือศาสนาอิสลามนิกายชีอะฮฺได้ ตลอดเวลาที่สุลต่านมาลิก อัศศอลิหุ ครองอำนาจที่สมุทราปาไซนั้นชาวชีอะฮฺได้ทยอยเข้ารับนับถือศาสนาอิสลามมัซฮับชาฟีอีย์กันมากขึ้นเนื่องจากค่านึงถึงผลประโยชน์เป็นหลัก

อนึ่งสมัยการปกครองของสุลต่านมาลิก อัศศอลิหุนั้น เมืองสมุทราปาไซได้รับการเยือนจากมาร์โคโปลโล เมื่อปีคริสต์ศักราชที่ 1292 ในการเดินทางจากเมืองจีนสู่เปอร์เซีย ต่อมาในสมัยการปกครองของสุลต่านอะหมัด บาสียัน ชาฮู มาลิก อัฎฏอฮิรุ เมืองสมุทราปาไซได้รับการเยือนจากอิบ努 บัฏฏูฏฏาฮฺนักเดินทางชาวโมร็อกโก ในปีคริสต์ศักราช 1345 ระหว่างการเดินทางกลับจากจีน

ครั้นในปีคริสต์ศักราช 1339 ปลายสมัยปกครองของสุลต่านอะหมัด บาสียัน ชาฮู เมืองสมุทราปาไซถูกโจมตีโดยกองทัพมัมซิปาหิต ซึ่งนำโดยปาตีห์ อามังกูบูมี ฆาญะฮฺ มาดา ถือเป็นการสิ้นสุดราชวงศ์ และสิ่งสำคัญอีกประการหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับการแพร่ขยายของศาสนาอิสลามบนคาบสมุทรมลายู คือ บุตรีของสุลต่านซัยนุลอาบิติน บาสียัน ชาฮู ได้อภิเษกสมรสกับราชาปรเมศวร ซึ่งเป็นผู้สถาปนาอาณาจักรมะละกา ในปี ค.ศ. 1404 ผลจากการอภิเษกครั้งนั้น ทำให้ราชาปรเมศวรเข้ารับนับถือศาสนาอิสลามมัซฮับชาฟีอีย์ ต่อมาอาณาจักรมะละกาก็ได้กลายเป็นศูนย์กลางการเผยแผ่ศาสนาอิสลามมัซฮับชาฟีอีย์ไปทั่วพื้นชายฝั่งทั้งตะวันตก และตะวันออกของคาบสมุทรมลายู

นอกจากนี้เมื่อเข้าสู่คริสต์ศตวรรษที่ 14 และ 16 ศาสนาที่สำคัญของโลกสองศาสนาได้แพร่ขยายเข้ามาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ได้แก่ศาสนาคริสต์นิกายคาทอลิก ซึ่งถูกนำมาโดยชาวสเปนในบริเวณหมู่เกาะฟิลิปปินส์ และศาสนาอิสลามที่พวกพ่อค้าและนักเดินทางชาวมุสลิมนำเข้ามายังเมืองท่าบริเวณริมฝั่งทะเลที่อยู่ตามเส้นทางการค้าของอินเดียและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ความจริงในเมืองท่าชายฝั่งทะเลจะประกอบด้วยชนหลายชาติหลายภาษา ซึ่งนอกจากจะมีผู้นับถือศาสนาอิสลามทั้งนิกายสุนนีและชีอะฮฺแล้ว ก็ยังมีศาสนาคริสต์ทั้งนิกายคาทอลิกและเนสตอเรียน (Nestorian) ศาสนาขงจื้อ ศาสนาจูดาเย ศาสนาฮินดู รวมทั้งพุทธศาสนานิกายต่าง ๆ ซึ่งเป็นคติความเชื่อที่แพร่กระจายเข้ามาในหมู่พ่อค้า นักเดินทาง และประชาชนทั่วไปตั้งแต่ในช่วงแรก ๆ ของคริสต์ศตวรรษแล้ว แต่คติความเชื่อของศาสนาฮินดูและพุทธศาสนานิกายมหายานดูจะเป็นเรื่องที่ยอมรับอยู่ในราชสำนัก พวกที่นับถือศาสนาอิสลามและศาสนาคริสต์เมื่อเข้ามาในระยะแรก ๆ ได้รับการยอมรับในฐานะชนกลุ่มน้อยทางการค้า โดยที่ผู้ปกครองเองก็ไม่ได้คาดหวังว่าคนเหล่านี้จะทำการเผยแผ่ศาสนาหรือชักจูงให้เข้าศาสนาแต่อย่างใด แต่เมื่อเวลาผ่านไปผู้ที่มีความรู้ทางศาสนาอิสลามก็ค่อย ๆ ได้รับการยอมรับ และมีโอกาสได้เข้าไปเป็นที่ปรึกษาทางการเมืองและทางจิตวิญญาณของเจ้า

เมือง ตลอดจนพ่อค้าและประชาชนโดยทั่วไป โดยคลิฟฟอร์ด เกียร์ตซ์ (Clifford Geertz) ได้ตั้งข้อสังเกตถึงการเข้ามาของศาสนาอิสลามในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ว่า มีลักษณะเช่นเดียวกับในประเทศอินเดีย เปอร์เซีย และโมร็อกโก กล่าวคือ เนื่องจากศาสนาอิสลามเป็นศาสนาที่เข้ามาทีหลังสุดดินแดนที่มีได้มีอารยธรรมแบบอาหรับแต่เป็นอาณาบริเวณที่ศาสนาฮินดูและพุทธศาสนาลงรากเป็นปึกแผ่นมั่นคงอยู่ก่อนแล้ว การแพร่ขยายของศาสนาอิสลามเข้าไปในหมู่คนพื้นเมืองจึงเป็นไปได้ด้วยความยากลำบากอย่างช้า ๆ และในที่สุดก็สามารถเข้าแทนในความเชื่อดั้งเดิมได้เพียงบางส่วนเท่านั้น แม้ว่าศาสนาอิสลามจะแพร่ขยายเข้ามาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และเป็นที่ยอมรับมาตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 13 จนถึงคริสต์ศตวรรษที่ 16 แต่ความเชื่อดั้งเดิมที่มีอยู่ก็มิได้หมดไป หากยังคงหลงเหลืออยู่โดยการเข้าไปผสมผสานระบบความเชื่อที่เรียกรวม ๆ ว่า “อิสลาม” (สุเทพ สุนทรภัสส์, 2548 : 102-103)

ความสำเร็จในการเผยแผ่ศาสนาอิสลามบนแหลมมลายูเกิดขึ้นระหว่างศตวรรษที่ 15-17 กล่าวคือในศตวรรษที่ 15 มะละกาได้ยอมรับนับถือศาสนาอิสลามและกลายเป็นเมืองบนแหลมมลายูฝั่งตะวันออกของสุมาตรา ซึ่งเป็นเส้นทางการค้าเครื่องเทศ จนถึงบริเวณตอนเหนือของชวาและมาลุก และอีกเส้นหนึ่งไปถึงแคว้นบรูไนและมะนิลา ในราว ค.ศ. 1527 แคว้นมัชปาหิตซึ่งเป็นแคว้นฮินดูในชวาได้ตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของผู้นับถือศาสนาอิสลาม รัฐอิสลามที่เป็นปึกแผ่นมีความสำคัญของยุคนี้ได้แก่ อาจะห์ ยะโฮร์ ปะตานี บานตัน และเตอรนาเต⁶ โดยศาสนาอิสลามได้แพร่ขยายจากบริเวณชายฝั่งทะเลเข้าไปสู่บริเวณดินแดนภายใน นอกจากนี้ยังมีหลักฐานที่แสดงว่าบรรดารัฐที่นับถือศาสนาอิสลามได้ใช้ภาษามลายูมาตั้งแต่ ค.ศ. 1590

ในตอนต้นคริสต์ศตวรรษที่ 16 ตามตำนานพื้นเมือง ผู้ปกครองของเมืองปะตานีได้ยอมรับนับถือศาสนาอิสลาม ตำนานได้บันทึกไว้ว่า “ผู้ปกครองได้เลิกนับถือเทวรูปและการบริโภคน้ำสุกร แต่นอกจากนั้นแล้วก็ได้เลิกนิสัยของผู้ที่ไม่ได้นับถือศาสนา (อิสลาม) อื่น ๆ (Teuw and D.K. Wyatt, 1970 : 75) ซึ่งเทวรูปในที่นี้จะหมายถึงเทวรูปตามความเชื่อของศาสนาฮินดูที่ชาวพื้นเมืองได้รับอิทธิพลมาจากภายนอก เมื่อครั้งที่ระบบความเชื่อของอินเดียแพร่ขยายเข้ามา ในตำนานยังกล่าวอีกว่า ผู้สืบเชื้อสายจากผู้ปกครองคนเดิมซึ่งเป็นสตรีได้สร้างมัสยิดขึ้นเป็นแห่งแรก และประชาชนส่วนใหญ่ได้พากันเลิกการบริโภคน้ำสุกรและการบูชารูปเคารพ นอกจากนั้นแล้วยังคงมีการเช่นสรวงต้นไม้และภูตผีต่าง ๆ อยู่อย่างเดิม เกี่ยวกับสภาพของการยอมรับนับถือศาสนาอิสลามของคนพื้นเมืองในยุคต้น ๆ นี้ อาบู มายูต ผู้บุกเบิกศาสนาอิสลามที่มีชื่อเสียง ได้บันทึกไว้ด้วยความไม่พึงพอใจนักกว่า “พวกเขาช่างไม่มีวัฒนธรรมเสียเลย คนนอกศาสนาแต่งงานกับผู้หญิงมุสลิม ขณะที่ผู้ชายมุสลิมก็เอาคนไม่มีศาสนามาเป็นภรรยา คนพวกนี้คือโจรมีการลักขโมยในพวกเดียวกันโดยไม่มี

⁶ เตอรนาเต (Ternate) ชื่อเมืองทางตอนเหนือบนเกาะมาลุก

ผู้ใดสนใจใฝ่ดี ชาวมุสลิมบริโศคเนื้อสุ้นซ์ เพราะไม่มีข้อห้ามในการบริโศคอาหาร พวกเขาพากันดื่มเหล้าในตลาด และไม่ถือว่าการหย่าร้างเป็นเรื่องของศาสนา”

อย่างไรก็ตามเมื่อมาถึงตอนปลายคริสต์ศตวรรษที่ 16 ปรากฏหลักฐานที่บ่งชี้ว่าคนจำนวนมากทั้งในเมืองและชนบท รวมไปถึงบริเวณชายฝั่งและหมู่เกาะในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้หันมายอมรับนับถือศาสนาอิสลาม ปฏิเสธที่จะมีชีวิตแบบดั้งเดิม เลิกบริโศคเนื้อสุกร ยอมรับเครื่องแต่งกายและแบบการวะะ ตลอดจนพิธีกรรมของศาสนาอิสลาม ที่สำคัญคุณกลุ่มนี้ถือว่าตนเป็นส่วนหนึ่งของประชาคมมุสลิม ('Ummah Islāmīyah) ฉะนั้นแนวคิดที่ว่า ศาสนาอิสลามมีความเป็นปึกแผ่นมั่นคงเฉพาะในบริเวณเมืองท่าชายทะเล และในบริเวณเมืองหลวงเท่านั้นก็ไม่เป็นความจริงอีกต่อไป เพราะเมื่อมาถึงสมัยนี้ ตำนานพื้นเมืองของปัตตานีเองก็ยืนยันทักไว้ว่า ในสมัยของสุลต่านมูฮอฝฟร์ ซาห์ ค.ศ. 1564 ศาสนาอิสลามได้แพร่ขยายเข้าไปถึงบริเวณชนบทและเลยเข้าไปถึงโกตา มะห์ลีสัย ซึ่งอยู่ห่างจากชายฝั่งทะเลออกไป 14 กิโลเมตร (Teeuw and D.K. Wyatt, 1970 : 78-79)

2.3 ทฤษฎีการเข้ามาของอิสลามสู่ภูมิภาคมลายู⁷

สงครามระหว่างมัชปาหิตกับศรีวิชัยเป็นสงครามที่เต็มไปด้วยความทารุณ และแม้ว่ามัชปาหิตจะเป็นฝ่ายชนะอย่างสิ้นเชิง แต่พืชแห่งการรบราฆ่าฟันกันใหม่ก็ได้ถูกเพาะหวานลงไป ด้วย จากซากอันปรักหักพังแห่งอำนาจของพวกไศเลนทร์ และรวมทั้งจากมูลเหตุอื่นด้วย โดยเฉพาะก็คือ เพราะพวกอาหรับและประชาชนที่หันไปนับถือศาสนาอิสลาม พวกมลายูได้มีอำนาจขึ้นในสุมาตรา และมะละกา อำนาจการควบคุมทะเลตะวันออก ซึ่งเคยอยู่ในกำมือของอินเดียใต้ หรือไม่ก็อยู่ในกำมือของอาณาจักรอินเดียมาเป็นเวลาช้านาน บัดนี้ได้ตกอยู่ในมือของพวกอาหรับเสียแล้วมะละกาได้มีชื่อเสียงเด่นขึ้นในฐานะเป็นศูนย์กลางการค้าและเป็นที่ตั้งของอำนาจทางการเมือง และโดยประการฉะนี้ ศาสนาอิสลามก็เริ่มแผ่ไปตามแหลมมลายู และหมู่เกาะใกล้เคียง อำนาจใหม่ที่เกิดขึ้นนี้เอง ในที่สุดได้นำความสิ้นสุดมาสู่มัชปาหิตในตอนปลายศตวรรษที่ 15 (ยวาทะลาล เนห์รู, 2537 : 393-394)

การเข้ามาของอิสลามได้เปลี่ยนเข็มทิศของศูนย์อารยธรรมมลายูไปยังเมืองต่าง ๆ เช่น มะละกา จัมบี อาจะห์ และปะตานี บรรดานักวิชาการได้นำเสนอทฤษฎีต่าง ๆ เพื่อเชื่อมโยงการเข้ามาของอิสลามยังคาบสมุทรมลายู โดยมี 3 ทฤษฎีหลัก คือ ทฤษฎีที่มาจากอินเดีย จีน และอาหรับ

⁷ ภูมิภาคมลายู (Nusantara) ประกอบด้วย แหลมมลายู และหมู่เกาะมลายู

2.3.1 ทฤษฎีอิสลามมาจากอินเดีย

ทฤษฎีการเข้ามาของอิสลามสู่ภูมิภาคมลายู โดยบรรดาพ่อค้าชาวอินเดียได้เสนอโดยนักบูรพาคดีชาวตะวันตก เช่น สนู๊ก ฮอกรอนเจ (Snouck Horgronje) และ เบรน แฮร์ริสัน (Brain Harrison) กล่าวว่า สังคมในภูมิภาคมลายูเห็นว่าอินเดียเป็นแหล่งที่สามารถจะให้ความช่วยเหลือและให้คำแนะนำ คำสั่งสอนชี้แนะปัญหาทางศาสนาได้ จากที่ทั้งสองฝ่ายมีการติดต่อสัมพันธ์กันนั่นเอง ผู้คนในภูมิภาคมลายูรู้สึกสนใจและชอบศาสนาอิสลามที่พ่อค้าชาวอินเดียนับถืออยู่

นักวิจัยบางท่านอย่างเช่น แจสโซลิน เดน จอง (Jassolin Den Jong) นักบูรพาคดีได้ระบุสถานที่เริ่มต้นของการเผยแผ่อิสลามว่า การเผยแผ่อิสลามเข้าสู่ภูมิภาคมลายูกระทำโดยพ่อค้าชาวคุชราต ทฤษฎีที่ว่าอิสลามมาจากคุชราตนี้ถูกนำเสนอขึ้นมาโดยอาศัยหลักฐานต่าง ๆ ที่บ่งบอกถึงความเหมือนกันของสังคม วัฒนธรรมของชาวมลายูกับสังคมวัฒนธรรมของชาวอินเดีย รวมถึงการค้นพบหินบนหลุมฝังศพ เช่น หินบนหลุมฝังศพของสุลต่านมาลิก อัชชอและห์ กษัตริย์องค์แรกแห่งเมืองสมุทราปาไซ ซึ่งระบุปี ค.ศ. 1297 หินบนหลุมฝังศพนี้ได้มีการอ้างว่าเป็นหินที่นำมาจากเมืองคุชราตเพราะหินทั้งสองแห่งนี้มีรูปร่างลักษณะเหมือนกัน (D.G.E. Hall, 1987 : 253) ซึ่งช่วยสนับสนุนให้ทฤษฎีนี้ น่าเชื่อถือมากยิ่งขึ้น

โทมัส อาร์โนลด์ (Thomas Arnold) ได้กล่าวว่าอิสลามที่ได้มาถึงเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นคำสอนในมัชฮับฮาฟีอีห์ เหมือนกับสังคมมุสลิมมาลาบาร์ในอินเดีย และได้ปฏิเสธแนวคิดที่ว่าอิสลามมาจากเมืองคุชราต เพราะสังคมมุสลิมคุชราตเป็นผู้ที่ปฏิบัติตามมัชฮับฮาฟีอีห์ อีกทั้งช่วงเวลาทีคุชราตรับอิสลามช้ากว่ารัฐปาไซ กล่าวคือ เอเชียตะวันออกเฉียงใต้รับศาสนาอิสลามในปี ค.ศ. 1042 ส่วนคุชราตรับอิสลามในยุคของสุลต่านแห่งเดลี ช่วงปี ค.ศ. 1302 (อิสมาอิล ฮามิด, 2545 : 69)

อย่างไรก็ตามทฤษฎีต่าง ๆ เกี่ยวกับการเข้ามาของอิสลามในภูมิภาคมลายูจากอินเดีย นั้นปรากฏว่ามีข้อขัดแย้งกับหลักฐานที่ปรากฏตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 7 พิสูจน์ได้จากการค้นพบหลักฐานต่าง ๆ ในระยะหลังที่แสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างภูมิภาคมลายูกับโลกอาหรับได้มีมาตั้งแต่ก่อนศาสนทูตมุฮัมมัด ﷺ จะเผยแผ่ศาสนาอิสลามบนคาบสมุทราหรับ

2.3.2 ทฤษฎีอิสลามมาจากจีน

นอกจากทฤษฎีอิสลามเข้าสู่ภูมิภาคมลายูโดยผ่านมาทางอินเดียแล้วยังมีทฤษฎีที่ว่าอิสลามมาจากจีน ตามประวัติศาสตร์พบว่าอิสลามมาสู่เมืองจีนในสมัยการปกครองราชวงศ์ถัง นั่นคือ

ในราวปี ค.ศ. 650 และมีนักวิชาการหลายท่านที่สนับสนุนทฤษฎีอิสลามมาจากเมืองจีน เอ็มมานูเอล โมดิญโญ เด อีวีเดียร์ (Emanuel Godinho De Evedia) เล่าว่าอิสลามมาสู่ภูมิภาคมลายูจากเมืองจีน โดยผ่านทางกวางตุ้งและไห่หนานในคริสต์ศตวรรษที่ 9 (Institut Tadbiran Awam Negara, 1991 : 64-66) ทศวรรษนี้เป็นที่แพร่หลายมากขึ้นหลังจากค้นพบศิลาจารึกที่กัวลาเบอรั้ง รัฐตรังกานู ทางฝั่งทะเลตะวันออกของแหลมมลายู

ทฤษฎีนี้ได้รับการสนับสนุนจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่แสดงถึงความสัมพันธ์ทางด้านการค้าระหว่างชาวจีนกับบรรดาพ่อค้ามุสลิมจากเอเชียตะวันตก (อาหรับ-เปอร์เซีย) มาตั้งแต่ อิซเราะฮ์ศักราชที่ 3 หรือ คริสต์ศตวรรษที่ 9 หรืออาจจะก่อนหน้านั้นด้วยซ้ำ คือ ตั้งแต่อิซเราะฮ์ศักราชที่ 1 หรือคริสต์ศตวรรษที่ 7 เสียอีก ตามบันทึกของมัสอูดีย์ (Mas'ūdī) นักประวัติศาสตร์ชาวอาหรับที่มีชื่อเสียงคนหนึ่ง กล่าวว่า ที่กวางตุ้งมีพ่อค้ามุสลิมราว 200,000 คน ซึ่งส่วนใหญ่เป็นพ่อค้ามุสลิมจากคาบสมุทราหรับ และเปอร์เซีย

เอส จี ฟาตีมี (S.G. Fatimi) อธิบายว่าอิสลามได้ถูกนำมาจากกวางตุ้งของจีนในปลายศตวรรษที่ 9 ในราวปี ค.ศ. 876 การอพยพเคลื่อนย้ายนี้เกิดขึ้นจากผลของสงครามซึ่งเป็นเหตุให้มีคนมุสลิมต้องสังเวชชีวิตไปเป็นจำนวนมากกว่าหนึ่งแสนคน คนมุสลิมที่เหลือได้หลบหนีไปยังภูมิภาคมลายูซึ่ง หะสัน อิบรอฮีม หะสัน (Hasan 'Ibrāhīm Hasan, 1964 : 2/331) กล่าวว่า หลังจากนั้นชาวอาหรับได้ย้ายสถานีการค้าจากกวางตุ้งมาตั้งที่เมืองกาละฮ์ (เกดะห์) บนแหลมมลายู

อย่างไรก็ตามหลักฐานต่าง ๆ ที่สนับสนุนสมมุติฐานของทฤษฎีนี้ยังสามารถโต้แย้งได้อีกมาก เพราะการเข้ามาตั้งถิ่นฐานของชาวมุสลิมยังภูมิภาคมลายูมีมาก่อนระยะเวลาที่ปรากฏ ตามทฤษฎีนี้ รวมทั้งการค้นพบหลักฐานใหม่ ๆ เกี่ยวกับการเข้ามาของอิสลามสู่ภูมิภาคมลายูที่ดูเหมือนจะขัดแย้งกับหลักฐานที่ได้นำเสนอโดยทฤษฎีข้างต้น และสมมุติฐานดูจะเปราะบางเพราะหากอิสลามมาถึงเมืองจีนโดยคนอาหรับแล้ว แน่แน่นอนเหลือเกินว่าบรรดานักเผยแผ่ชาวอาหรับเหล่านั้นจะต้องแวะที่ภูมิภาคมลายูก่อนไปจีน เพราะภูมิภาคมลายูอยู่ระหว่างเส้นทางการค้าขายระหว่างเอเชียตะวันตกกับเอเชียตะวันออกอยู่แล้ว ดังนั้นด้วยเหตุผลนี้จึงไม่น่าที่อิสลามจะไปยังจีนก่อนแล้วย้อนกลับมายังภูมิภาคมลายูในภายหลัง

2.3.3 ทฤษฎีอิสลามมาจากอาหรับ

ทฤษฎีการเข้ามาของอิสลามสู่ภูมิภาคมลายูโดยนักเผยแผ่ศาสนาอิสลามบรรดาพ่อค้า เศรษฐีชาวอาหรับ เป็นทฤษฎีที่สอดคล้องกับหลักฐานทางประวัติศาสตร์ต่าง ๆ ที่ได้ค้นพบรวมทั้งจากบันทึกของนักเดินเรือทั้งหลาย ซึ่งหากเรามองอย่างผิวเผิน จะพบว่าความสัมพันธ์ระหว่างประชาชนใน

ภูมิภาคมลายูกับชาวอาหรับนั้นมีมานานแล้ว คือ ตั้งแต่ก่อนยุคอิสลามเรื่อยมาจนถึงการเผยแพร่อิสลามสู่บริเวณนี้จนกระทั่งปัจจุบัน

จากเอกสารที่ได้มีการค้นพบ มีการกล่าวถึงชุมชนอาหรับมุสลิมในสุมาตราเหนือที่เรียกว่า “Tashih”⁸ ในปี ค.ศ. 650 ชุมชนนี้มีชาวอาหรับที่เข้ามาในสุมาตราในคริสต์ศตวรรษที่ 7 อยู่อาศัย นอกจากนี้ เอส เอ็ม นาภิบ อัลออตตัส (S.M. Naquib al- Attas) ได้ยืนยันว่าเนื้อหาของวรรณกรรมมลายูอิสลามที่ประกอบด้วยคำศัพท์เฉพาะ และแนวคิดรวมทั้งระบบการเขียนอักษรยาวีที่ใช้กันอยู่ในภูมิภาคมลายู แสดงถึงแหล่งที่มาของอาหรับหรือตะวันออกกลางเป็นต้นเหตุ (Hashim Musa, 2001 : 165) จากการวิเคราะห์และการค้นพบเหล่านี้สามารถบอกได้ว่าการเข้ามาของอิสลามยังภูมิภาคมลายูได้เกิดขึ้นในคริสต์ศตวรรษที่ 7 โดยการนำเข้ามาของพ่อค้าวานิชและนักเผยแพร่ศาสนาชาวอาหรับ โดยผ่านเส้นทางการค้าขายของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เพื่อไปยังจีน นอกจากนี้หลักฐานทางประวัติศาสตร์ระบุว่า การรับศาสนาอิสลามของกษัตริย์เปอร์ลัก และสมุทราปาไซเกิดจากการชักชวนของนักเผยแพร่ศาสนาชาวอาหรับ

2.4 องค์ประกอบของการเผยแพร่อิสลามในภูมิภาคมลายู

การเผยแพร่อิสลามในสังคมมลายูดำเนินไปอย่างสันติ ในประวัติศาสตร์การขยายของอิสลามสู่ภูมิภาคมลายู ไม่ปรากฏเอกสารหรือบันทึกใด ๆ ที่บ่งบอกถึงการบังคับให้สังคมมลายูทั้งในคาบสมุทรมลายูและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นับถือศาสนาอิสลามในขณะเดียวกันก็ไม่ได้เกิดจากการสงครามเพื่อขยายดินแดน ซึ่งความสำเร็จของการเผยแพร่อิสลามในภูมิภาคมลายูมีพื้นฐานจากหลายองค์ประกอบหลักดังนี้

2.4.1 องค์ประกอบด้านการค้า

การค้าขายเป็นองค์ประกอบที่สำคัญประการหนึ่งในการเผยแพร่ศาสนาอิสลาม นับตั้งแต่ก่อนอิสลามจนถึงยุคการขยายของอิสลาม ชาวอาหรับเป็นชนชาติที่ยึดครองกิจกรรมทางการเดินเรือและการค้าขายในละแวกนี้แต่เพียงผู้เดียว โดยเฉพาะหลังการล่มสลายของอาณาจักรมัชปาหิตในเวลาเดียวกันภูมิภาคมลายูก็เป็นบริเวณที่อุดมไปด้วยทรัพยากรที่สำคัญสำหรับการค้าขายซึ่งเป็นสิ่ง

⁸ Tashih เป็นคำที่ชาวเปอร์เซียใช้เรียกชาวอาหรับ ในทำนองเหยียดหยาม

ดึงดูดพ่อค้าชาวอาหรับให้เดินทางมาค้าขายในภูมิภาคแห่งนี้ โดยมีสินค้าที่สำคัญ อาทิ พริกไทย ไม้จันทน์ กายาน การบูร ลูกจันทน์เทศ ดีบุก และแก่นกฤษณา เป็นต้น

สิ่งของเหล่านี้ส่วนใหญ่ถูกใช้เป็นส่วนผสมในการทำน้ำหอม ซึ่งใช้อย่างกว้างขวางตั้งแต่ยุคของจักรพรรดิยูเลียส ซีซาร์ และพระนางคลีโอพัตรา นั่นคือราว ๆ 2000 ปี ก.ค.ศ. เมื่อดินแดนอาหรับรับอิสลามตั้งนั้นพ่อค้าชาวอาหรับก็ได้นำอิสลามไปทั่วทุกแห่งที่พวกเขาเดินทางไปค้าขาย เพราะอิสลามเองเป็นศาสนาแห่งการเผยแผ่อยู่แล้วและการเผยแผ่ศาสนาก็เป็นหน้าที่ของผู้ที่นับถืออิสลาม ดังนั้นจึงไม่ใช่เรื่องแปลกหากสถานที่แรก ๆ ในภูมิภาคมลายูที่รับศาสนาอิสลามประกอบด้วยเมืองท่าที่สำคัญ ๆ เช่น เปอร์ลัค ปาไซ อาจะห์ มะละกา รวมถึงปะตานี และเมืองอื่น ๆ

2.4.2 องค์ประกอบการแต่งงาน

การแต่งงานของบรรดาพ่อค้าและนักเผยแผ่ศาสนาอิสลามกับหญิงชาวพื้นเมืองหลักฐานเรื่องนี้ได้จากการยืนยันของทอม ปีเรส์ (Tom pires) ที่กล่าวว่า การผสมผสานในหมู่เกาะมลายูเกิดขึ้นอย่างสงบโดยบรรดาพ่อค้าที่อยู่ในหลาย ๆ ที่ด้วยการแต่งงานกับหญิงท้องถิ่น และสิ่งนี้ก็ได้รับการเห็นด้วย เอช เคิร์น (H. Kern) ที่บอกว่าพ่อค้าที่รวยได้แต่งงานกับธิดาของนครรัฐผู้ปกครองรัฐที่ตนเองอยู่นในที่สุดก็สามารถครอบงำรัฐต่าง ๆ เหล่านั้นได้ตั้งการเกิดของรัฐสุลต่านเปอร์ลัค และกลายเป็นอาณาจักรอิสลามของมะละกา ดังนั้นการแต่งงานจึงถือเป็นองค์ประกอบสำคัญหนึ่งในการเผยแผ่อิสลามในภูมิภาคมลายู ผลจากการแต่งงานก็ทำให้เกิดครอบครัวและสังคมที่นับถืออิสลาม

2.4.3 องค์ประกอบการเผยแผ่อิสลาม

โดยลักษณะของศาสนาอิสลามแล้วด้วยตัวของมันเองเป็นศาสนาที่ต้องเผยแผ่ให้มนุษย์ได้รับรู้และเชิญชวนให้มาสู่อิสลาม ดังเช่นที่ท่านศาสนทูตมุฮัมมัด ﷺ ได้ดำเนินการเผยแผ่ขึ้นมา ในประวัติศาสตร์การแพร่ขยายของศาสนาอิสลามในภูมิภาคมลายูนั้น บรรดาปราชญ์อิสลาม (อุละมาอ์) และนักเผยแผ่อิสลาม (ดุอาต) ได้ทำงานเพื่อศาสนานี้อย่างจริงจังจนเราไม่อาจลืมผลงานแห่งความอุตสาหะของท่านเหล่านั้น รวมทั้งการอุทิศตนเองเป็นศูนย์ที่ทำหน้าที่เปลี่ยนแปลง (Change Agent) และทำให้ภูมิภาคมลายูได้รู้จักหลักแห่งการยึดมั่นต่ออัลลอฮ์ ﷻ (อะกีดะฮ์ อิสลามียะฮ์) การยึดถือพระเจ้าเพียงองค์เดียวคืออัลลอฮ์ ﷻ บรรดานักปราชญ์และผู้รู้อิสลามแห่งภูมิภาคมลายูสามารถเผยแผ่อิสลามไปทั่วทั้งภูมิภาคมลายูได้อย่างง่ายดาย ทั้งนี้เพราะบุคลิกภาพที่ดีของ

บุคคลเหล่านี้ อีกทั้งการยึดมั่นศรัทธาต่ออิสลามอย่างแท้จริงได้กลายเป็นส่วนสำคัญในการส่งเสริมและสนับสนุนการสอนอิสลามของพวกเขาด้วย ปรากฏการข้างต้นได้เป็นรูปธรรมขึ้นมาอย่างชัดเจนเมื่อปรากฏปราชญ์ชั้นนำของภูมิภาคมาลายูมาทำการเผยแพร่คำสอนของอิสลามขึ้น ดังเช่น ชัยคฺ อิสมาอีล (Sheikh Ismail) ชัยคฺ อับดุลอะซีซ (Sheikh Abdul Aziz) เมาลานา ยูซุฟ (Maulana Yusuf) และซิดิ อาหรับ (Sidi Arab) แห่งมะละกา ในขณะที่อาเจะห์มีฮัมชะฮฺ ฟินซูรี (Hamzah Fansūrī) นูรุดดีน อัลรานีรี (Nūrudīn al-Rānīrī) อับดุลรออูฟ ซิงเกิล (Abdul Ra'ūf Singkel) เป็นต้น อีกทั้งปรากฏว่าที่อาเจะห์นั้น มีปราชญ์ผู้รู้อิสลามจำนวน 22 คนที่เป็นสมาชิกสภาการประชุมแห่งรัฐในช่วงการปกครองของสุลต่านอิสกันดาร์ มูดา มะฮุกโกตา อาลัม (Iskandar Muda Mahkota Alam)

2.4.4 องค์ประกอบทางด้านความพิเศษของคำสอนอิสลาม

องค์ประกอบที่ชัดเจนที่สุดเกี่ยวกับการขยายตัวของอิสลามในภูมิภาคมาลายูน่าจะ ได้แก่ความพิเศษของคำสอนของอิสลามเอง อิสลามเข้ามาด้วยการ เชิดชูความเชื่อในพระเจ้าองค์เดียว (หลักเตฮีด^๑) และการทำให้จรรยาบรรณของบุคคลให้สมบูรณ์และสูงส่ง ดังเช่นหะดีษของท่านศาสนทูตมุฮัมมัด ﷺ ที่ว่า

(())

ความว่า “แท้จริงฉันได้ถูกส่งมาเพื่อทำให้จรรยาบรรณสมบูรณ์ และสูงส่ง”

(บันทึกโดย 'Aḥmad, 1991:8595)

นอกจากนี้ศาสนาอิสลามไม่เคยบังคับให้ปัจเจกบุคคลหรือสังคมในภูมิภาคมาลายูให้เข้ารับนับถืออิสลาม อิสลามไม่ได้แพร่กระจายในภูมิภาคมาลายูด้วยวิธีการสงครามและการล่าอาณานิคมตรงกันข้ามกลับมอบให้บุคคลหรือสังคม พิจารณาว่าจะรับหรือไม่รับศาสนาอิสลาม ดังตัวบทของอัลกุรอานความว่า

^๑ หลักการให้เอกภาพ 3 ประการคือ 1.ความเป็นพระเจ้า 2. ความเป็นพระผู้อภิบาล 3. พระนามและคุณลักษณะอันสูงส่งของพระองค์

﴿ لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ ۗ قَدْ تَبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّ ۚ فَمَنْ يَكْفُرْ
بِالطَّغُوتِ وَيُؤْمِنْ بِاللَّهِ فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَىٰ
لَا انفِصَامَ لَهَا ۗ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴾

(256 :)

ความว่า “ไม่มีการบังคับใด ๆ (ในนับถือ) ในศาสนาอิสลาม¹⁰
แน่นอนความถูกต้องนั้นได้เป็นที่กระจ่างแจ้งแล้วจากความผิด¹¹
ดังนั้นผู้ใดปฏิเสธศรัทธาต่ออัลลอฮ์¹² และศรัทธาต่ออัลลอฮ์แล้ว
แน่นอนเขาได้ยึดห้วงมั่นคงไว้แล้ว โดยไม่มีการขาดใด ๆ เกิดขึ้นแก่
มันและอัลลอฮ์นั้นเป็นผู้ทรงได้ยินและผู้ทรงรอบรู้”

(อัลบะเกาะเราะฮ์ : 256)

อิสลามได้กำเนิดขึ้นด้วยการนำเสนอการให้เอกภาพต่อพระเจ้าผู้เป็นเจ้า นั่นคือ การ
ศรัทธาต่ออัลลอฮ์เพียงพระองค์เดียว ซึ่งสิ่งนี้เป็นการเปลี่ยนแปลงความเชื่อของชาวภูมิภาคหลายซึ่ง
ก่อนหน้านี้ได้นับถือศาสนาฮินดู – พุทธ รวมทั้งเชื่อต่อพระเจ้าที่หลากหลาย โดยผ่านหลักความเชื่อต่อ
อิสลามนี้เองชาวภูมิภาคหลายได้รับการสั่งสอนให้มีชีวิตที่เป็นอิสระและปราศจากความเกรงกลัวต่อสิ่ง
ใดเว้นแต่อัลลอฮ์ ﷻ เท่านั้นด้วยคุณลักษณะของอิสลามที่ยึดหยุ่นนี้เองจึงทำให้สามารถผสมผสานกับ
วัฒนธรรมของสังคมหลายที่ฝังอยู่ในวิถีชีวิตสังคมภูมิภาคหลายเนิ่นนานแล้ว บรรดากฎหมาย
กฎเกณฑ์ ขนบธรรมเนียมประเพณีและวิถีการดำรงชีวิตก็ได้ถูกปรับให้สอดคล้องกับท้องที่ เวลา และ
สถานที่และสถานการณ์ความเหมาะสมเหล่านี้สามารถดึงความสนใจของผู้คนในภูมิภาคหลายเพื่อให้
เข้ารับอิสลาม องค์ประกอบนี้ก็ได้รับการสนับสนุนจากลักษณะของอิสลามเองที่เป็นสากลไม่จำกัดกลุ่ม

¹⁰ ในภาษาอาหรับ คำว่า “ดิน” หมายถึงทั้งความเชื่อและแนวทางแห่งชีวิตที่วางอยู่บนความเชื่อนั้น ในที่นี้หมายถึง ความเชื่อที่ได้กล่าวไว้
ในอายะฮ์ก่อนหน้า อายะฮ์นี้หมายความว่า ความเชื่อของอิสลามและแนวทางแห่งชีวิตของอิสลามนั้นมีได้เป็นสิ่งที่ถูกยึดยึดให้แก่ใคร
โดยใช้กำลังความจริงแล้วเรื่องนี้ไม่สามารถที่จะบังคับผู้ใดได้ (เมอลานา ซัยยิด อบูล อะลา เมาดูตี, 2545 : 198)

¹¹ ในอิสลามนั้นได้เป็นที่กระจ่างแจ้งแล้วว่า อะไรคือสิ่งที่ถูกและอะไรคือสิ่งที่ผิด ด้วยเหตุนี้จึงไม่มีการบังคับให้ผู้คนรับนับถือ (สมาคม
นักเรียนเก่าอาหรับ, 1419 : 86)

¹² หมายถึง ซาดาน, มารร้าย

ชน เชื้อชาติและพื้นที่ แต่กลับมีลักษณะที่เปิดและใจกว้างต่อศาสนาและวัฒนธรรมอื่นจึงทำให้เป็นจุดเด่นให้ผู้คนหันมายอมรับศาสนาอิสลามมากขึ้น

ภายหลังการเข้ามาของอิสลามได้มีศูนย์อารยธรรมมลายูอิสลามเกิดขึ้นหลายแห่งและเป็นที่ยึดมั่นกันใเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ศูนย์ต่าง ๆ เหล่านี้มีบทบาทสำคัญยิ่งต่อการสนับสนุนการขยายตัวของศาสนาอิสลามในภูมิภาคมลายู ได้แก่ เมืองเปอร์ลัค ปาไซ และอาเจห์ ที่สุมาตรา ปะตานี มะละกา บนคาบสมุทรมลายู ชูลู และมินดาเนา ที่ฟิลิปปินส์ ปันจาร์ มาตารัม ในเกาะชวา บันจาร์ที่เกาะบอร์เนียว จัมปา ที่อินโดจีน และอื่น ๆ

2.5 แนวคิดเกี่ยวกับคำยืม

2.5.1 ความหมายของการยืมภาษา

การยืมภาษา คือการที่ภาษาหนึ่งรับเอาลักษณะใดก็ตามจากอีกภาษาหนึ่งเข้ามาใช้จนกลายเป็นลักษณะของตนเอง ซึ่งลักษณะที่มีการยืมมีทั้ง ด้านเสียง พยัญชนะ สระ วรรณยุกต์ ทำนองเสียง เสียงเน้นหนัก คำทุกประเภท โดยเฉพาะคำหลัก เช่น นาม กริยา และลักษณะทางไวยากรณ์ เช่น การแสดงพหูพจน์ การก และหน่วยสร้างต่าง ๆ เช่น ประโยค กรรมวาจก เป็นต้น (อมรา ประสิทธิ์รัฐสินธุ์, 2532 : 23)

คริสตัล (Crystal) ให้คำจำกัดความของการยืมภาษาว่าหมายถึง การที่หน่วยทางภาษา (Linguistic Unit) โดยส่วนใหญ่แล้วเป็นคำของภาษาหนึ่งถูกใช้ในอีกภาษาหนึ่งหรือในภาษาถิ่นหนึ่ง ซึ่งก่อนหน้านั้นไม่ได้เป็นส่วนหนึ่งของภาษานั้น ๆ (อัสสมิง กาเซ็ง, 2544 : 7)

จากคำจำกัดความข้างต้นอาจกล่าวได้ว่า การยืมภาษา หมายถึง การที่ภาษาหนึ่งรับเอาลักษณะใดก็ตามจากอีกภาษาหนึ่งเข้ามาใช้ในภาษาของตน ซึ่งส่วนใหญ่ปรากฏในรูปของคำยืม

ส่วนคำยืม หมายถึง คำภาษาต่างประเทศที่นำเข้ามาใช้ในภาษา ซึ่งอาจยืมมาโดยตรง โดยการแปล หรือโดยการเลียนแบบแนวคิดที่มาจากภาษาอื่น (Hartman & Stork, 1972 : 134)

2.5.2 แนวคิดเรื่องการสัมผัสภาษา

การยืมคำนั้นเกิดขึ้นภายใต้สภาพแวดล้อมของการสัมผัสทางภาษา ซึ่งมีแนวคิดดังนี้
อมรา ประสิทธิ์รัฐสินธุ์, (2532 : 31-32) ได้นิยามการสัมผัสภาษาว่าหมายถึงปรากฏการณ์ที่คนใดคนหนึ่งพูดได้หลายภาษาและสามารถใช้ภาษาเหล่านั้นสลับกันไปมาได้ ทำให้

ภาษาหลายภาษามีอิทธิพลซึ่งกันและกัน และการยืมภาษาก็เป็นปรากฏการณ์หนึ่งในหลาย ๆ ปรากฏการณ์ที่เกิดจากการสัมผัสภาษา

คริสตัล (Crystal) ได้อธิบายเกี่ยวกับการสัมผัสภาษาว่า การสัมผัสภาษาเป็นปรากฏการณ์ทางภาษาอย่างหนึ่งซึ่งเป็นสถานการณ์ของความต่อเนื่องทางภูมิศาสตร์ หรือความใกล้ชิดกันของกลุ่มสังคมระหว่างภาษา หรือระหว่างภาษาถิ่น สภาพที่ใกล้ชิดกันทั้งในแง่ภูมิศาสตร์ และในแง่ของสังคมทำให้ภาษามีอิทธิพลต่อกัน ผลของสถานการณ์การสัมผัสภาษาอาจปรากฏออกมาในรูปของการเจริญเติบโตของภาษา รูปของการยืม รูปแบบของการเปลี่ยนแปลงทางเสียงและวากยสัมพันธ์ เป็นต้น (อัสสมิง กาเซ็ง, 2544 : 8)

จากแนวคิดข้างต้นจะเห็นได้ว่า การยืมคำนั้นเกิดขึ้นภายใต้สภาวะของการสัมผัสภาษา และการสัมผัสภาษา ซึ่งเกิดจากความต่อเนื่องทางภูมิศาสตร์หรือความใกล้ชิดของกลุ่มชนในสังคมที่พูดภาษาต่างกันและเริ่มต้นในผู้พูดทวิภาษา(Bilingual)หรือพหุภาษา (Multilingual)

2.6 ประเภทของคำยืม

ฮิวเกน (Haugen, 1956 Quoted in Carmel Heah Lee Hsia, 1989 : 23-24) กล่าวว่า คำยืมจะเป็นชนิดใดก็ตามสามารถอธิบายได้ในลักษณะของการปรับเปลี่ยนและการทดแทนลักษณะเดิม คำยืมทุกคำจะตกอยู่ในสองลักษณะ คือ ยังคงรูปภาษาเดิมทั้งเสียงและความหมาย (Complete Importation) และเกิดการเปลี่ยนแปลงและการทดแทนขึ้น (Complete Substitution) ซึ่งสามารถแบ่งออกเป็น 3 ประเภทดังนี้

2.6.1 คำยืมทับศัพท์ (Loanwords)

คำยืมทับศัพท์ คือ คำยืมที่ยืมทั้งเสียงและความหมายพร้อมกับการปรับเปลี่ยนลักษณะทางเสียงของคำยืมให้เหมือนหรือคล้ายคลึงกับการออกเสียงคำทั่ว ๆ ไปในภาษา หรือไม่มีการปรับเปลี่ยนลักษณะทางเสียงของคำยืมก็ได้ ซึ่งคำยืมส่วนใหญ่จะเป็นคำยืมลักษณะนี้ ดังพบได้ในภาษามลายูซึ่งยืมคำจากภาษาอาหรับ เช่น กุโบร อากา อาเรอนะ ดุนียอ เป็นต้น

2.6.2 คำยืมปน (Loanblends)

คำยืมปน คือ คำยืมที่ยืมเข้ามาแล้วใช้ผสมกับคำที่มีอยู่ในภาษาของผู้รับ ดังพบได้ในภาษามลายูซึ่งยืมคำจากภาษาอาหรับ เช่น โตะอิมแม โตะปาเก ตีแย มีอนาฆอ กาเอ็งมาแน เป็นต้น ซึ่งคำว่า “โตะ” เป็นคำภาษามลายูถิ่นปัตตานี หมายถึง “ผู้อาวุโส” ส่วนคำว่า “อิมแม” เป็นคำภาษา

อาหรับ หมายถึง “ผู้นำในการทำละหมาด” เมื่อคนมลายูปัตตานียืมคำนี้มาใช้ก็ได้ประกอบเข้ากับคำว่า “โตะ” เพื่อแสดงฐานะของผู้นำละหมาดที่สูงส่งกว่าคนปกติทั่วไป

2.6.3 คำยืมแปล (Loanshifts)

คำยืมแปล คือ คำยืมที่มีการยืมความหมายของคำในภาษาผู้ให้มาแปลและสร้างคำใหม่ขึ้นในภาษาผู้รับ ดังเช่นคำว่า มะฮ จือปู ซึ่งคนมลายูปัตตานีใช้เรียกขนมทองหยอด เป็นคำยืมจากภาษาไทย เป็นต้น

2.7 ปัจจัยที่ก่อให้เกิดการยืมคำ

คาร์เมล เฮียะ ลี เซียะ (Carmel Heah Lee Hsia, 1989 : 14-16) ได้แบ่งปัจจัยที่ก่อให้เกิดการยืมคำออกเป็นปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอกดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. ปัจจัยทางโครงสร้างของตัวภาษา (Structural Factors) เป็นปัจจัยที่เกิดจากตัวภาษาเอง ซึ่งสามารถสรุปได้ดังนี้

1.1 ความลงรอยกันระหว่างสองภาษา (Structural Congruence)

เป็นความคล้ายคลึงกันและความลงรอยกันด้านโครงสร้างของภาษาสองภาษาที่เกิดการสัมผัสภาษา

1.2 ระดับความเป็นอิสระของหน่วยคำ (Degree of Boundness or Independence of Linguistic Item)

ซึ่งหน่วยคำอิสระจะเกิดการยืมมากกว่าหน่วยคำไม่อิสระและคำเนื้อหา เช่น คำนาม คำกริยา คำคุณศัพท์ จะถูกยืมมากกว่าคำไวยากรณ์ เช่น คำบุพบท คำสันธาน เป็นต้น

1.3 ความถี่ในการปรากฏของคำ (Word Frequency)

คำศัพท์ที่มีความถี่ในการปรากฏสูงและมีการใช้บ่อย จะมีการยืมได้ง่ายกว่าคำศัพท์ที่มีความถี่ในการปรากฏต่ำ ไม่ว่าคำศัพท์นั้น ๆ จะเป็นคำศัพท์ในภาษาของผู้พูดเองหรือเป็นคำที่ถูกยืมเข้ามา ส่วนคำศัพท์ที่มีการใช้น้อยมักจะถูกลืมและถูกแทนที่ด้วยคำใหม่ ทั้งจากภาษาต่างถิ่นในภาษาเดียวกันหรือจากภาษาอื่นที่ยืม

1.4 การพ้องรูปของคำ (Homonymy)

ปรากฏการณ์พ้องรูปของคำเป็นปัจจัยหนึ่งที่เกิดการยืมคำในภาษา ทั้งนี้เพื่อหลีกเลี่ยงการเกิดการพ้องรูปของคำศัพท์นั่นเอง ตัวอย่างเช่น ชาวพื้นเมืองเผ่า Vosges

patois ในประเทศฝรั่งเศสยืมคำว่า voiture และ viande จากภาษาฝรั่งเศสเพื่อหลีกเลี่ยงการใช้คำพ้องเสียง carrum “เกวียน” และ carnem “เนื้อ” ในภาษาของตน

1.5 การเลิกใช้คำศัพท์ (Word Obsolescence)

คำศัพท์ที่เป็นคำโบราณมักจะถูกเล็งและไม่นิยมใช้ และมักจะถูกแทนที่ด้วยคำศัพท์ใหม่ ๆ ซึ่งก็เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่ทำให้เกิดการยืมคำ

1.6 ความไม่พอเพียงของการแยกให้เห็นความแตกต่างทางความหมายในภาษา (Insufficiency of Semantic Differentiation)

ปรากฏการณ์นี้มักเกิดกับผู้พูดทวิภาษา (Bilingual) หรือผู้พูดพหุภาษา (Multilingual) ผู้ที่พูดได้สองภาษาหรือหลายภาษาเป็นบางครั้งจะรู้สึกว่าการใช้คำบางอย่างไม่อาจสื่อได้ด้วยภาษาของตน จึงหันมาใช้คำยืมหรือคำในอีกภาษาหนึ่งของผู้พูดที่รู้สึกว่าสามารถสื่อความหมายได้ดีกว่า (Weinreich, 1953 : 59)

2. ปัจจัยทางสังคมและวัฒนธรรม (Socio-Cultural Factors) เป็นปัจจัยที่นอกเหนือจากปัจจัยของตัวภาษาเอง ซึ่งก็คือปัจจัยทางด้านสังคมและวัฒนธรรม ได้แก่

2.1 สถานภาพของทั้งสองภาษาที่เกิดการสัมผัสกัน (The relative status of the two languages)

นั่นก็คือศักดิ์ศรีของทั้งสองภาษาที่เกิดการสัมผัสกัน ซึ่งประเด็นนี้นักภาษาศาสตร์ส่วนใหญ่มีความเห็นสอดคล้องกันว่า ทิศทางของการยืมนั้นจะเกิดจากภาษาที่มีศักดิ์ศรีเหนือกว่าไปยังภาษาที่มีศักดิ์ศรีต่อยกกว่า อย่างเช่นในการศึกษาของบอลล์ (Ball) ระบุว่าในอดีตนั้นภาษาอาหรับเคยเป็นภาษาที่มีศักดิ์ศรีเหนือกว่าภาษาสวาฮีลี ทำให้ในภาษาสวาฮีลีมีคำยืมภาษาอาหรับเป็นจำนวนมาก แต่ในปัจจุบันศักดิ์ศรีของภาษาอาหรับถูกแทนที่ด้วยภาษาอังกฤษ ทำให้ภาษาอาหรับเป็นแหล่งที่มาของคำยืมในภาษานี้เป็นอันดับที่สองรองจากภาษาอังกฤษ (อัสสมิง กาแข็ง, 2544 : 12)

2.2 การบัญญัติศัพท์ขึ้นใช้ที่ยังไม่เพียงพอต่อการใช้ (Designative Adequacy or Inadequacy of a Vocabulary)

ในกรณีนี้ เวนริช (Weinreich, 1953 : 56-57) ได้อธิบายว่า ความต้องการในการเรียกสิ่งใหม่ ๆ ไม่ว่าจะเป็นสิ่งประดิษฐ์ เทคนิค การค้นพบ และมนต์ศานีใหม่ ๆ เป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้ต้องบัญญัติศัพท์ขึ้นมาใช้ และเป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดการยืมคำเช่นเดียวกัน

2.3 สภาพแวดล้อมทางด้านประวัติศาสตร์ของการสัมผัสภาษา (Historical Circumstances of Contact)

นั่นก็คือ ปัจจัยทางการเมือง เช่น สงคราม การล่าอาณานิคม และการอพยพ ทำให้ภาษาหนึ่งมีอำนาจเหนืออีกภาษาหนึ่ง และทำให้เกิดการยืมได้เช่นเดียวกัน

2.4 ทศนคติต่อการยืมภาษา (Attitudes towards Borrowing)

ทศนคติที่มีต่อภาษานับว่าเป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่ทำให้เกิด หรือไม่ทำให้เกิดการยืมคำ กล่าวคือ ในกรณีแรกหากผู้พูดมีความรู้สึกหึง และภูมิใจในภาษาของตนก็จะไม่ทำให้เกิดการยืมคำ เนื่องจากมีความรู้สึกไม่ยอมรับภาษาอื่น กรณีที่สอง หากผู้พูดมีความรู้สึกที่ภาษาอื่นน่าจะดีกว่าสำหรับแทนความหมายบางความหมาย หรือเพื่อแสดงความรู้ความสามารถในการใช้ภาษาต่างประเทศของตน ก็จะให้มีกรยืมคำจากภาษาต่างประเทศมาใช้

2.5 ความไม่ลงรอยกันในทางวัฒนธรรม (Cultural Incompatibility)

เมื่อเกิดการสัมผัสของวัฒนธรรมสองวัฒนธรรม ทำให้วัฒนธรรมหนึ่งเกิดการแพร่กระจายไปสู่อีกวัฒนธรรมหนึ่ง และมีการยืมเกิดขึ้น ซึ่งมีทั้งสิ่งที่เป็นวัตถุและนามธรรมแต่ถึงกระนั้นก็ไม่ใช่ทั้งหมด ซึ่งอาจมีการยืมบางสิ่งและปฏิเสธบางสิ่ง โดยชอนกลีน และกิงแก้ว, (อ้างถึงในสมทรง บุรุษพัฒน์, 2543 : 5-6) กล่าวว่า ชนชาติที่มีวัฒนธรรมสูงกว่าย่อมถ่ายทอดวัฒนธรรมของตนให้แก่ชาติที่มีวัฒนธรรมด้อยกว่า ทำให้เกิดการผสมทางวัฒนธรรม และก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงภาษา เช่น ภาษาบาลีและสันสกฤต เข้ามาในภาษาไทยทางศาสนาและวรรณคดี ภาษาชาวเข้ามาทางวรรณคดี ยิงบ้านเมืองมีความเจริญก้าวหน้า การติดต่อกันระหว่างประเทศต่าง ๆ ก็มีมากขึ้นและสะดวกขึ้น ทำให้มีการรับเอาความก้าวหน้า เทคโนโลยีของประเทศอื่นเข้ามา และมีความจำเป็นต้องสร้างคำใหม่ขึ้นใช้ในภาษา มีการยืมคำในภาษาต่างประเทศมาใช้มากขึ้น

ส่วนสุทธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ (2516 : 14-79, อ้างถึงใน ปรานี ภายอรุณสุทธ์, 2526 : 17-18) ได้กล่าวถึงปัจจัยที่ก่อให้เกิดการยืมซึ่งสรุปได้ดังนี้คือ

1. ทางด้านเชื้อชาติ สัญชาติหรือจากการแต่งงาน การสมาคมติดต่อและการได้เกื้อกูล อุปการะกัน
2. ทางด้านภูมิศาสตร์ คือ มีดินแดนใกล้ชิดกัน ซึ่งปัจจุบัน การคมนาคม การสื่อสารและสื่อมวลชนที่เจริญก้าวหน้า ทำให้คนในดินแดนที่อยู่ห่างเหินกันมีโอกาสมาเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันได้โดยสะดวก
3. ทางด้านธุรกิจการค้า การค้าระหว่างชนต่างชาติ ต้องพูดจาตกลงกัน การโฆษณาสินค้าต้องใช้ภาษาเป็นสำคัญ จึงเกิดการยืมคำกันขึ้นทั้งที่จงใจและไม่รู้ตัว
4. ทางด้านศาสนา การรับเอาศาสนาเข้ามาในประเทศ ย่อมต้องรับเอาภาษาที่ใช้ในการสอนเข้ามาไว้ในภาษาด้วยไม่มากนักน้อย เพราะผู้ที่ทำหน้าที่เผยแผ่ศาสนาจำเป็นต้องใช้ภาษาเป็นสื่อในการสอนศาสนา
5. ทางด้านเทคโนโลยีสมัยใหม่ทางการศึกษา วิทยาการและเครื่องมือ เครื่องใช้ กรณีนี้ภาษาผู้ใช้มักจะต้องเป็นชนชาติที่เจริญกว่าภาษาผู้รับ ตัวอย่างเช่น การศึกษาในชั้นสูง มักจะใช้

ตำราภาษาอังกฤษ มีการเรียนวิชาการวิชาการปกครองของอังกฤษและฝรั่งเศส วิชาการแพทย์ และ เครื่องกลของเยอรมัน วิชาการเกษตรของนิวซีแลนด์ เป็นต้น

ดังนั้นจะเห็นว่า ปัจจัยที่ก่อให้เกิดการยืมนั้นประกอบด้วยหลายปัจจัย ทั้งปัจจัยทาง โครงสร้างของภาษาซึ่งก็คือปัจจัยที่มาจากตัวภาษาเอง และปัจจัยทางด้านสังคม วัฒนธรรม แต่ปัจจัย ที่ถือว่าเป็นปัจจัยหลักที่ก่อให้เกิดการยืมคำก็คือ การบัญญัติศัพท์ที่มีไม่เพียงพอต่อการใช้ ทั้งนี้ก็ เนื่องมาจากความต้องการเรียกสิ่งใหม่ ๆ ไม่ว่าจะเป็นสิ่งประดิษฐ์ การค้นพบ และมโนทัศน์ใหม่ ๆ จึง จำเป็นต้องมีการยืมคำจากภาษาอื่นมาใช้

2.8 แนวคิดเกี่ยวกับการแต่งกาย

เครื่องแต่งกายเป็นสิ่งที่มนุษย์นำมาใช้เป็นเครื่องห่อหุ้มร่างกาย ในอดีตมนุษย์ได้แต่ง กายโดยใช้เครื่องห่อหุ้มร่างกายจากสิ่งที่ได้มาจากธรรมชาติ เช่นใบไม้ ใบหญ้า หนังสัตว์ ขนนก ดิน สี ฯลฯ มนุษย์บางเผ่าพันธุ์ รู้จักการใช้สีจากพืชนำมาเขียนหรือสีก เพื่อเป็นเครื่องตกแต่งแทนการห่อหุ้ม ร่างกาย ต่อมามนุษย์เรียนรู้วิธีที่จะตัดแปลงการใช้เครื่องห่อหุ้มร่างกายจากธรรมชาติให้เหมาะสม และสะดวกต่อการแต่งกายตามลำดับ เช่น ผูก มัด สาน ถัก ทอ อัด ฯลฯ มาจนถึงรู้จักการใช้วิธีตัด และเย็บ จนกลายเป็นเทคโนโลยีในที่สุด

ในทางกายภาพมนุษย์เป็นสิ่งถูกสร้างที่อ่อนแอที่สุด เพราะมีภูมิต้านทานทาง ธรรมชาติน้อยกว่าสัตว์อื่น ๆ และผิวหนังของมนุษย์ก็บอบบาง จึงจำเป็นต้องมีสิ่งปกปิดร่างกายเพื่อ ดำรงชีวิตอยู่ได้จากความจำเป็นอันนี้เป็นแรงกระตุ้นที่สำคัญในอันที่จะแต่งกายเพื่อสนองความ ต้องการของสังคม และอื่น ๆ ประกอบกัน จึงทำให้เครื่องแต่งกายมีรูปแบบแตกต่างกันออกไปตาม ปัจจัย และสิ่งแวดล้อม ดังนี้

2.8.1 สภาพภูมิอากาศ

ภูมิประเทศและดินฟ้าอากาศที่แตกต่างกัน การใช้เสื้อผ้าเครื่องแต่งกายแตกต่างกัน ไปด้วย ผู้คนที่อาศัยอยู่ในเขตที่มีอากาศหนาวก็จำเป็นต้องใช้ผ้าหนาหรือเสื้อผ้าหลาย ๆ ชั้น ผู้ที่อยู่ใน เขตที่มีอากาศร้อนก็ใช้เสื้อผ้าบางและน้อยชิ้น เป็นผลให้มีลักษณะของเครื่องแต่งกายของแต่ละถิ่นมี รูปแบบที่แตกต่างกันไป ทั้งในเรื่องของสีสันทันและลักษณะของใยผ้าวัสดุที่นำมาทอ อาทิ ชาวอียิปต์รู้จัก นำป่าน ลินินมาทอเป็นผ้าเพื่อใช้เป็นเครื่องนุ่งห่ม ส่วนชาวบาบิโลเนียและซีเรียมีการเลี้ยงสัตว์ จึงนำ

ชนสัตว์เหล่านั้นมาทอเป็นผ้าชนสัตว์สีต่าง ๆ และผู้คนที่อาศัยอยู่ในเขตอบอุ่นก็ใส่ผ้าโปร่ง บาง มีสีสันสวยงามเป็นต้น (สวาท เสนาณรงค์, ม.ม.ป. : 144)

ชนเผ่าทัวเร็ก (Tuareg) ซึ่งมักเรียกว่าพวกบลูเมน (Blue men) จะสวมเชือกเป็นเครื่องแต่งกาย เชือกนี้ย้อมด้วยสีน้ำเงิน สีก็มักจะตกติดเนื้อตัวด้วย เพราะมักจะย้อมสีเข้ม เพื่อช่วยป้องกันความร้อนจากดวงอาทิตย์ ส่วนในแอฟริกาเสื้อผ้าไม่จำเป็นในการป้องกันสภาพอากาศ เขากลับใช้พวกเครื่องประดับต่าง ๆ ที่ทำจากหิน แก้วสีต่าง ๆ ที่มีอยู่ในธรรมชาติมาตกแต่ง เพื่อป้องกันและยังถือว่าเป็นเครื่องรางป้องกันผีร้ายอีกด้วย

ในบางกรณีมนุษย์บางพวก เช่น คนป่าที่อยู่ในแถบตอนกลางของทวีปออสเตรเลีย ซึ่งสภาพภูมิอากาศ 17-125 องศา และในบางครั้งอาจต่ำกว่า 0 องศา พวกเขาก็สามารถมีชีวิตอยู่ได้ โดยอาศัยความสามารถของร่างกายที่ปรับตัวให้เข้ากับอุณหภูมิของสภาพแวดล้อม และอาศัยธรรมชาติจากเงาของภูเขาใหญ่ป้องกันแสงอาทิตย์ และใช้คบเพลิงป้องกันความหนาว ส่วนพวกอินเดียในอเมริกาใต้รู้จักใช้หนังสัตว์ป้องกันในหน้าหนาว แต่พอหิมะละลายพวกชนเผ่านี้ก็จะมีสวมอะไรเลย ชาร์ลส์ ดาร์วิน นักธรรมชาติวิทยา จึงแนะนำให้ผ้าสีแดงแก่พวกเขา แต่ก็ไม่สามารถจะใช้ได้ เป็น จึงเพียงแต่ฉีกเป็นแถบ นำไปพันคอ สะโพก และข้อเท้า

2.8.2 ศัตรูทางธรรมชาติ

ประเทศในแถบร้อน มักจะได้รับผลกระทบจากพวกสัตว์ และแมลงต่าง ๆ ผู้คนในแถบนี้จึงหาวิธีป้องกันโดยพกร่างกายไว้ด้วยโคลน กระโปรงทำด้วยหญ้า เช่น พวกฮาไวเอียน ที่อยู่แถวทะเลแปซิฟิก และพวกโมชันนิก เผ่าโซบี ซึ่งปัจจุบันยังคงนั่งกันอยู่ แม้ว่ากระโปรงหญ้าที่พวกเขาคิดว่าจะป้องกันแมลงจะกลับกลายเป็นที่เก็บแมลงมากกว่า หรือในกรณีของอูนู หรือ โอนู ซึ่งเป็นชาวพื้นเมืองของญี่ปุ่น รู้จักใช้กางเกงขายาวเพื่อป้องกันสัตว์และแมลงต่าง ๆ เป็นต้น

2.8.3 หน้าที่การงาน

ในอดีตมนุษย์ใช้หนังสัตว์ และใบไม้เพื่อป้องกันอันตรายจากการถูกหนามเกี่ยว และแมลงสัตว์กัดต่อยในเวลาที่เขาป่าเพื่อหาอาหาร ต่อมาเมื่อสังคมเจริญขึ้นมนุษย์ก็สามารถนำใยจากต้นแฟลกซ์มาทอเป็นผืนผ้าที่รู้จักกันดีในนามของผ้าลินิน เมื่อความเจริญทางด้านวิทยาการมากขึ้น ผ้าที่ผลิตก็มีเพิ่มขึ้นมากมายหลายชนิด และมีการประดิษฐ์เสื้อผ้าชนิดพิเศษซึ่งตรงกับความต้องการของผู้

สวมใส่ โดยเฉพาะคนงานประเภทต่าง ๆ เช่น คนงานเหมืองแร่ เกษตรกร คนงานอุตสาหกรรม ทหาร ตำรวจ พนักงานดับเพลิง ฯลฯ

จากอันตรายต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นขณะปฏิบัติงานนี้เอง ทำให้ความต้องการของมนุษย์ในด้านเสื้อผ้าเพิ่มขึ้น จนปัจจุบันเสื้อผ้าที่ผลิตขึ้นมา นั้น ได้มีการปรับปรุงตกแต่งเป็นพิเศษ ในแต่ละอาชีพการงาน เช่น การตกแต่งให้ทนต่อสารเคมีต่าง ๆ ทนต่อพิษ อุณหภูมิ นอกจากนี้ก็ยังมี การตกแต่งอื่น ๆ อีกเช่น ทนต่อการซัก ไม่เป็นสื่อไฟฟ้า ไม่ดูดซึมน้ำ และทนต่อความร้อน อย่างเช่น เทคโนโลยีนาโนที่ใช้ในปัจจุบัน

2.8.4 วัฒนธรรม และขนบธรรมเนียมประเพณี

การที่มนุษย์อยู่ร่วมกันเป็นกลุ่มชน จำเป็นต้องมีระเบียบ และกฎเกณฑ์เพื่อที่จะอยู่ด้วยกันได้อย่างสงบสุข การปฏิบัติต่อกันมาในตัวเองจึงได้กลายเป็นขนบธรรมเนียมประเพณี และวัฒนธรรมในที่สุด

ในสมัยโบราณ มนุษย์ต้องการฉลองประเพณีสำคัญ เช่น การเกิด เริ่มโต การตาย การเก็บเกี่ยว หรือเริ่มเข้าสู่สังคมกับกลุ่มอื่น ๆ ซึ่งในการงานนี้พวกเขาก็จะแต่งตัวประดับประดา ร่างกายด้วยเครื่องประดับต่าง ๆ เช่น ขนนก หนังสัตว์ และการทาสีตามร่างกาย การสัก เจาะ บางครั้งก็ทำลวดลายส่วนต่าง ๆ ของร่างกาย เพื่อแสดงยศหรือตำแหน่ง ปัจจุบันก็ยังคงมีอยู่ในกลุ่มชนเผ่าพื้นเมืองตามพื้นที่ต่าง ๆ นอกจากนี้ปัจจุบันเรายังได้นำเอาความคิดเหล่านี้มาประยุกต์ให้เข้ากับโลกปัจจุบัน โดยผลิตเป็นเครื่องสำอางชนิดต่าง ๆ ดังที่นิยมใช้กันอยู่ทุกวันนี้ เช่น ลิปสติกอายแชโดว์ เป็นต้น

การสักเป็นการทำให้เกิดรอยบนร่างกายซึ่งจะอยู่ได้นาน และในปัจจุบันก็ยังคงเป็นแฟชั่นของการแต่งกายอย่างหนึ่ง สำหรับการสักตามธรรมเนียมของหญิงสาว “เผ่ามาดอนต์” จะต้องสร้างลวดลายขึ้นบนแผ่นหลัง ด้วยวิธีให้ผู้ชำนาญในการกรีดผิวหนังให้เกิดเป็นร่อง แล้วอัดด้วยดินผงให้สูงขึ้นมา ทำให้เกิดเป็นลวดลายเหมือนผืนผ้าที่ปักด้วยเส้นไหม ถือกันว่าหญิงสาวที่มีลวดลายเช่นนี้เป็นคนสวย และเป็นที่ยิ่งปรารถนาของหนุ่มที่จะได้ไว้เป็นภรรยา หญิงใดที่ไร้ลวดลายจะถูกกล่าวหาว่าขี้เหร่ที่สุด และหมดโอกาสที่มีคู่ครองตลอดชีวิต

การสักใบหน้าให้มีลวดลายแปลก ๆ เป็นประเพณีอย่างหนึ่งของสาว ๆ เผ่ามาดอนต์ เริ่มจากการสักเพื่อให้ดูน่าเกลียด ป้องกันไม่ให้พวกค้าทาสที่ก่อกวนสนใจจับตัวไปข่มขืน จึงกลายเป็นประเพณีที่เห็นว่าสวยงามสำหรับชายเผ่าเดียวกัน ในภายหลังเพิ่มการเจาะริมฝีปากบนและตึงหูใส่เครื่องประดับชิ้นอีกด้วย

ด้วยเหตุที่การแต่งกายของมนุษย์เราผิตแผกกันออกไปแล้วแต่สภาพของสิ่งแวดล้อมและความจำเป็นนี้เอง จึงกลายเป็นขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมในการแต่งกายของแต่ละชนชาติในที่สุด

2.8.5 ศาสนาและความเชื่อ

ศาสนาและความเชื่อมีบทบาทสำคัญในการแต่งกายเช่นกัน จะเห็นได้จากรูปแบบของการแต่งกายของสตรีมุสลิมที่มีการปกปิดร่างกายมิดชิด ซึ่งเป็นผลมาจากคำสอนของศาสนาอิสลามที่บัญญัติให้สตรีต้องสวมเสื้อผ้าปกปิดร่างกายให้มิดชิด เว้นไว้แต่เพียงใบหน้าและฝ่ามือ นอกจากนี้เสื้อผ้าที่สวมก็จะต้องไม่รัดรูปจนเห็นทรวดทรง หรือในกรณีของสตรีชาวอินดูซึ่งเมื่อนางเป็นหม้ายก็จะต้องไม่เติมจุดบนหน้าผาก และไม่สวมเสื้อผ้าสีอันฉูดฉาด มิฉะนั้นนางจะถูกตำหนอกจากสมาชิกในสังคม

นอกจากนี้วัฒนธรรมการนุ่งผ้าใต้สะตือของสตรีชาวอินเดียสามารถถ่ายทอดความเชื่อที่ว่า “สตรีใดตะโพกกว้าง มีเนื้อมากและแผ่นลิ้นยาว สะตือเล็กและกว้าง มีรอยสะตือเวียนขวา สตรีใดมีลักษณะอย่างนี้ สตรีนั้นมีความสุข” ได้เป็นอย่างดี (ส.พลายน้อย, 2534 : 182)

2.8.6 ความตึงตึงใจในเพศตรงข้าม

ความตึงตึงใจในเพศตรงข้ามเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้มนุษย์มีความต้องการแต่งตัวแตกต่างกัน เช่น เมื่อเริ่มเติบโตเข้าวัยหนุ่มสาว มีความสมบูรณ์ทางเพศ เป็นธรรมชาติที่ต้องทำตัวเองให้เป็นที่ดึงดูดใจแก่เพศตรงข้ามการแต่งกายดีขึ้น รู้จักรักสวยรักงาม มีการจับจ่ายในเรื่องเสื้อผ้ามากขึ้น ผู้สนองความต้องการเหล่านี้ได้ก็คือ นักออกแบบเสื้อผ้าที่มีชื่อเสียงต่าง ๆ เกิดขึ้น ได้พยายามออกแบบเสื้อผ้าเครื่องแต่งกายให้เหมาะกับลักษณะที่แตกต่างกันออกไปตามระดับของสังคม

2.8.7 ฐานะทางเศรษฐกิจ

ฐานะทางเศรษฐกิจของแต่ละบุคคลเป็นอีกปัจจัยในการกำหนดรูปแบบของการแต่งกาย ดังจะเห็นได้จากสังคมทั่วไปที่ผู้มีฐานะดีมักใช้เสื้อผ้า เครื่องแต่งกายที่ดีมีคุณภาพ และยี่ห้อดี ซึ่งเสื้อผ้าประเภทนี้มักมีราคาสูง นอกจากเสื้อผ้าแล้วเครื่องประดับต่าง ๆ อาทิ เครื่องเพชร นาฬิกา สร้อย แหวน เป็นต้น ก็เป็นที่นิยมในคนกลุ่มนี้เช่นกัน โดยมักสวมใส่ควบคู่กับเสื้อผ้าที่

สวยงามและทันสมัย ซึ่งการแต่งกายยังสามารถบ่งบอกชนชั้นของผู้สวมใส่ได้อีกด้วย เช่น ชนชั้น
เจ้านาย ชนชั้นผู้ใหญ่ ชาวบ้าน และชนชั้นกรรมกร เป็นต้น โดยรูปแบบของการแต่งกายจะบ่งชี้ว่าผู้
แต่งอยู่ในฐานะระดับอย่างไร และยังบ่งถึงสภาพสังคมของคนเหล่านี้อีกด้วย